

УДК 271.4(477.8)"16/17"В.Шептицький:929.52

Ігор СКОЧИЛЯС
(Львів)

УНІВСЬКИЙ АРХИМАНДРИТ І ЛЬВІВСЬКИЙ ЄПИСКОП ВАРЛААМ ШЕПТИЦЬКИЙ (1643–1715)

1. Походження та родинне середовище

Варлаам (світське ім'я – Василій) Шептицький (3 лютого 1643 – † 5 травня 1715), архимандрит унівський (1668–1713) та унійний єпископ львівський (1710–1715)¹, належав до руського боярського роду Шептицьких з Перемишльської землі, який володів дідичним маєтком Шептичі та декількома іншими навколишніми поселеннями (зокрема Воцанці, Колофони й Шептиці)². На старожитності своїх предків владика Варлаам наголошував 1712 р. в одному зі своїх листів: “*My szlachta [...] z przodków dawnych, z zasług belli et pacis, tak stara Ruś i wiara Jezusowa Chrystusowa na niej*”³. Представники цього роду вперше згадуються в актових джерелах під 1469 р. (коли їхній протопласт – Федір Шептицький, підтвердив у суді своє шляхетство⁴), а також у фальсифікаті грамоти галицького князя Лева Даниловича з 1284 р., що містить напівлегендарні відомості, не підтверджені іншими писемними свідченнями⁵.

Свою генеалогію виводив від гілки Федора (Теодора) Яцьковича Шептицького († між 1609 і 1611 рр.), що володіла сс. Топільниця, Тур'є та частиною с. Угерці. Один із синів Федора – Олександр, одружився з Фенною, дочкою Васька Антоновича Винницького, рідною тіткою перемишльського владика й адміністратора Київської митрополії Антонія (Винницького, 1663–1679). Олександр Федорович відомий тим, що 1618 р. заснував друкарню в Угерцях, якою провадив православний єромонах Павло Домжив-Люткович⁶. У сім'ї Олександра Шептицького й народився перемишльський мечник і стрійський військовий Олександр Захарія, батько майбутнього львівського єпископа⁷. Він був тісно пов'язаний із місцевою Православною церквою, зокрема опікувався Унівським (у неврожайні роки надаючи його ченцям допомогу грішми й харчами) і Святотроїцьким на Самбірщині монастирями, на Вишенському сеймику захищав права руського духовенства⁸. Своєму батькові Варлаам присвятив одну з передмов до унівського Псалтиря 1678 р., “*въ бл[а]гоч[е]стїи сі>ющему Єго М[и]л[о]сти панУ Захарїашови Алекандрови з[ъ] Шептиць ШептицкомУ, войскомУ стрійскомУ, ^цеви и Добродѣви моемУ*”⁹. Згідно з родинною метрикою (“*Kopia Metryki I. MP. Szeptyckich*”¹⁰), Олександр Шептицький 1645 р. одружився з Євою Літинською, з якою мав дев'ятеро дітей. Серед них, окрім самого Варлаама, відомими постатями стали буський ловчий Євстахій Станіслав¹¹ та белзький мечник Олексій, батько львівського владика і київського митрополита Атанасія (Шептицького, 1715–1746).

Варлаам (Шептицький) народився 3 лютого 1647 р. у дідичному маєтку Воцанці на Перемищині, отримавши хресне ім'я Василій. Окрім численних представників роду Шептицьких, був споріднений з низкою інших шляхетських сімей. Рукописний “Синодик” монахів Унівської Успенської лаври, укладений перед 1673 р., у розділі “Сие Поминніе Єго милости Кир Варлаама Шептицкаго Архимандрита Уневскаго”, фіксує майже 50 представників нобілітету Руського воєводства – Блажовських, Винницьких, Загвойських, Літинських, Шептицьких і Чолганських¹². Ставши спочатку архимандритом багатой Унівської лаври, а згодом єрархом однієї з найвпливовіших унійній єпархій у Короні Польській, він успішно виконував роль патрона й опікуна дрібної і середньозаможної шляхти Подільського і Руського воєводств, причому як східного, так і латинського обряду¹³. Саме це соціальне середовище послідовно підтримувало Варлаама (Шептицького) в його пастирському служінні, суспільно-політичній діяльності та культурно-освітніх ініціативах. Не випадково одному з її представників – галицькому військовому Андрієві Жураковському, тодішній унівський ігумен присвятив панегіричну “префацію” у Псалтирі 1687 р., наголошуючи на давності походження руського православного нобілітету та, відтак, значенні для регіону¹⁴. Він також підтримував тісні приятні контакти з такими впливовими й заможними магнатами, як великий канцлер литовський князь Кароль Станіслав Радзивил, котрий на початку XVIII ст. володів розлогими маєтностями на території Львівської єпархії¹⁵.

Початкову освіту та християнське виховання здобув удома, навчаючись Азбуки і Псалтиря. Батьки систематично займалися кар'єрою майбутнього владики, про що той з теплою відгукується у панегіричній присвяті Олександрові-Захарії у Псалтирі 1678 р.: “Праве з дитинства моего ^цевскось м# двигаль и дотол# двигати рачишь”¹⁶. Підлітком поступив до однієї з католицьких (єзуїтських?) колегій, де досконало оволодів латиною. У молодому віці, за власним покликанням (або ж, як уважає Ігор Мицько, за спонукою батька) у червні 1664 р. вступив до Скиту Манявського на Покутті, де постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я Варлаам. Невдовзі перебрався до Унівської лаври, де разом з більшістю іноків активно опонував спробам Антонія (Винницького) захопити обитель після смерті в 1666 р. львівського єпископа та унівського архимандрита Атанасія (Желиборського, 1663–1666)¹⁷. Варлаам (Шептицький) використовував два типи гербів – родовий “Побогъ” (інша його назва – “Шептиці”), що фігурує на звороті титульного аркуша одного з унівських друків¹⁸, й особовий єпископський, зображений у рукописному Архиретиконі 1711–1712 рр. (із символами пастирської влади – мітрою, жезлом і посохом, і геральдичним віршем)¹⁹ та на владицій печатці овальної форми, із гербом Шептицького та його титулатурі, відтвореній написом по обідку церковнослов'янською мовою²⁰.

За даними “Метрики” Святоюрського монастиря (в редакції другої половини XVIII ст.), помер Варлаам (Шептицький) 5 квітня 1715 р. після тривалої хвороби в Уневі²¹ (префект театинської колегії у Львові Стефано Тромбетті у своєму листі до римського кардинала Сакріпанті (Sacripanti) від 10 квітня того ж року датою смерті владики називає 4 квітня²²). Урочисто похований у крипті катедрального собору Св. Юра 15 липня того ж року²³. Своім тестаментом записав Львівській катедрі 12 000 золотих, Унівській лаврі – 12 000 золотих, Віцинській обителі – 6000 золотих, Крехівській, Лаврівській і Щеплотській чернечим спільнотам – по 1000 золотих, парафіяльному храмові в родинному маєтку Вошанці – 1000 золотих. Святоюрському монастирю він подарував юридику Чолганщина, а Святоуспенській архимандрії заповів коштовне Євангеліє в срібній оправі, “направляючи тую шкоду [...], же по войнѣ турецкой подь час взятя Каменца Подольскаго, зубожиль былъ монастырь Уневскій, тры гривнѣ срибра манастырскаго продалося на хлѣбѣ манастирови”²⁴.

2. Архимандритство в Унівській Святоуспенській лаврі

Майже п'ятдесят років свідомого життя Варлаама (Шептицького) були безпосередньо пов'язані з Унівською Святоуспенською лаврою (в 40 км від Львова), – найважливішим осередком східного кіновійного монашества на теренах Львівської єпархії. 26 лютого 1668 р. братія обители обрала його своїм настоятелем²⁵, а 19 березня того ж року і 20 лютого 1672 р. елекцію апробували королі Ян II Казимир і Міхал Вишневецький²⁶. Незважаючи на це, Варлаам ще понад десятиліття провадив виснажливі судові процеси з адміністратором митрополії Антонієм (Винницьким) і львівським владикою Йосифом (Шумлянським, 1668-1708) за право обіймати уряд архимандрита²⁷. У 1701 р. Шептицький також став ігуменом Віцинського монастиря, для якого у 1703 р. домігся фундації від королевича Олександра Собеського. Саму ж обитель Шептицький підпорядкував Унівській лаврі, виділивши на її утримання 1000 польських золотих²⁸.

За архимандритства Варлаама в Унівській лаврі були запроваджені суворі правила внутрішнього чернечого життя, іноки чітко дотримувалися Церковного Правил та розкладу богослужень. Шептицький ревно опікувався духовним зростом ченців, водночас намагаючись піднести їхній культурно-освітній рівень та розширити контакти монастиря з іншими православними обителями і церковними інституціями Київської митрополії. Про це серед іншого свідчать зростання монастирської книгозбірні, існування тут скрипторію з переписування рукописних кодексів тощо. Саме в ці десятиліття набули популярності відпустити на празник Успення Богородиці, котрі поєднувалися зі щорічними унівськими ярмарками та збирали тисячі прочан і місцевих парафіян²⁹. Всередині монастирського комплексу 1672 р. побудовано дерев'яну церкву Вознесення Господнього, інтер'єр якої прикрашали, зокрема, єпископська катедра, ікона Різдва Богородиці та “гарного малювання” образ Спаса³⁰. Шептицький також відновив економічний потенціал лаври, котра суттєво постраждала у другій половині XVIII ст. – на початку XVIII ст. внаслідок військових дій та економічної розрухи краю. Про це він згадує в своєму меморіалі з 1710–1711 рр.: “Мою Унівську архимандрію, котру я мав у своєму посіданні вже сорок років, як прекрасно відомо, з цілковитої руїни відбудував і оздобив”³¹. Його заходами

монастир в останній третині XVII ст. обвели новим чотирикутним муром з баштами, в'їздною брамою, високим земляним валом і глибоким ровом³², що захищав від татарських нападів. Загалом кошти, інвестовані Варлаамом у відбудову обителі, складала понад 60 000 польських золотих³³.

Варлаам (Шептицький) відіграв важливу роль у розвитку українського книговидання другої половини XVII ст. У листопада 1669 р. та, повторно, у 1672 р.³⁴ він отримав від короля Михайла Вишневецького привілей на “друкарню слов’янську і руську” в монастирі, тим самим відновивши діяльність Унівського видавничого осередку, заснованого між 1656 і 1660 рр. львівським єпископом Арсенієм (Желиборським, 1641–1662). Друкарня під опікою архимандрита Варлаама діяла до 1699–1700 рр., спеціалізуючись переважно на проповідницькій і навчальній літературі та катехизмах. Вона орієнтувалася на видання малоформатних книг переважно нелітургійного характеру, що призначалися для домашнього читання і наслідували тогочасні київські друки. Високий поліграфічний рівень забезпечували відомі львівські друкарі Дмитро Кульчицький, Андрій Скольський і Симеон Ставницький, гравери архидиякон Спиридон, Т. Коцовський, Никодим Зубрицький та декілька дереворитників³⁵. З ініціативи Шептицького в Святоуспенській лаврі побачили світ майже 30 богословських, катехитичних і релігійно-моральних видань переважно церковнослов’янською і розмовною українською мовами³⁶. Серед них на особливу вагу заслуговують підручник з пастирського богослов’я львівського єпископа Йосифа (Шумлянського) “Зерцало до преїзрення і латвійшаго зрозуміння віри святої” (із додатком твору Сильвестра (Косова) “О мистиріях”) 1680 р. і “Метрика” 1687 р.³⁷, два твори Кирила Транквилліона Ставровецького (колишнього вчителя школи Львівської ставропігії) – популярний у Київській митрополії систематичний виклад східної теології “Зерцало богослов’я” 1692 р. та Учительне Євангеліє 1696 р., передрук київського видання праці Феодосія Софоновича “Виклад о Церкві” 1670 р. (із “Житієм князя Володимира”), “Метрика церковна” 1675 р.³⁸ і “Катехисіс албо наука християнская” (з додатком трактату “Наука або способ диспонування ся на смерть кожному християнину”³⁹) 1685 р. перемишльських єпископів Антонія та Іннокентія Винницьких.

За урядування архимандрита Варлаама Унівська друкарня опублікувала також низку Букварів (1681 і 1698 рр.), Псалтирів (1678, 1687, 1689, 1692 (разом з молитвами, акафистами і канонами) і 1699 рр.), Часословів (1671, 1674, 1676, 1679 (разом з Молитвословом), 1681, 1686, 1689 і 1695 рр.), Молитвословів (1691, 1694 (“повседневный”) і 1698 рр.), “Пречестныи акафисты и прочаа спасателная молбы” (1678 і 1683 рр.) і “Сборникъ дванадесяти месяцевъ” (святці) 1693 р., що використовувалися не лише у літургійній практиці, але і як підручники для навчання дітей у школах. Тут з’явилося й декілька літургійних книг (зокрема Требник 1681 р.), а також унікальні праці сочавського митрополита Доситея молдавською мовою кириличним шрифтом – Псалтир 1673 р. (перший віршований твір, написаний сучасною розмовною румунською мовою, з присвятою господареві Молдавської землі) і “Акафист і молебн Пресвятой Богородиці і прочія спасительная мольби” 1673 р. (переклад з церковнослов’янської)⁴⁰.

3. Унійні ініціативи

Під харизматичним впливом тогочасного львівського єпископа Йосифа (Шумлянського, 1668–1708) та, за його посередництвом, співпраці з королем Речі Посполитої Яном III Собеським (1674–1696), Варлаам (Шептицький), очевидно, вже у 1670-х рр. став переконаним прихильником унії Руської церкви з Римським Апостольським престолом. Опосередковані свідчення дають підстави припускати, що унівський архимандрит міг таємно прийняти унію разом з Шумлянський 7 березня 1677 р. у Варшаві, за присутності короля Собеського, митрополита Кипріяна (Жоховського, 1674–1693) і декількох єзуїтів (зокрема Теофіла Рутки)⁴¹. Серед умов свого переходу під зверхність Святішого Отця львівський єпископ, за даними “Рукопису” Лева (Кишки), тоді називав номінацію Шептицького коад’ютором Холмської єпископії⁴². Іншою унійною ініціативою, до якої спричинився Варлаам, став Люблінський з’їзд (“колоквіум”) наприкінці січня – на початку лютого 1680 р.⁴³ та неpubлічне складення частиною вищого православного духовенства католицького Ісповідання віри у березні 1681 р.

На спільному з’їзді уніатів і православних у Любліні, ініційованого королем Яном Собеським, настоятель Унівської лаври брав участь у складі представницької делегації (церковних братств, монастирів і світського клиру), очолюваної львівським владикою⁴⁴. За даними митрополита Кипріяна

(Жоховського), під час дискусії між православними й уніатами в люблінському храмі Преображення Господнього 3 лютого 1680 р. Варлаам (Шептицький) не тільки публічно виявляв зичливість до русинів-католиків, але й підтримував ідею підлеглості Римському престолові (“Barlaam Szeptycki, fausto unionis pomine”) та готовність у найближчій перспективі приєднатися “до святої єдності”⁴⁵. Тож не дивно, що 27 березня 1681 р. у королівському замку Варшави, разом з іншими православними архимандритами – Сильвестром (Гваровським) з Овруча та, листовно, Стефаном (Горайном) з Милець, він урочисто (і водночас таємно) присягнув на вірність Римській церкві⁴⁶. В укладених у березні того ж року “Артикулах унії” між владиками львівським Йосифом (Шумлянським) і перемишльським Інокентієм (Винницьким) та королівським двором⁴⁷ один з параграфів, як і 1677 р., наполягав на отриманні унівським архимандритом уряду єпископа-помічника похилого віком Якова (Суші)⁴⁸.

Варлаам (Шептицький) брав найдіяльнішу участь в усіх трьох унійних соборах Львівської єпархії, що їх скликав Йосиф (Шумлянський) 16–18 грудня 1694 р.⁴⁹ та 25 квітня і 1 липня 1700 р.⁵⁰ у катедрі Св. Юра. За даними наративного кодексу “Kongregacya greko-ruska diecezji Lwowskiej w roku 1694 miana”⁵¹, проголошуючи у 1694 р. собор, король Ян III Собеський, окрім Йосифа (Шумлянського), особисто запросив на нього також Варлаама, тим самим визнаючи ту особливу роль, яку відігравав унівський архимандрит у житті місцевої Руської церкви. Він належав до тих представників духовної еліти, котрі, незважаючи на опозицію до унії частини нобілітету й монашества, спільно з апостольським нунцієм і о. Аккорсі та королівським послом, галицьким каштеляном Криштофом Скарбеком, у катедральній каплиці 17 грудня 1694 р. задекларували свою вірність Римському Апостольському престолові⁵². Те саме Шептицький учинив і під час липневого собору 1700 р., коли після урочистої Служби Божої разом з іншими його учасниками від імені Унівської лаври підписав “акт церковної унії”⁵³.

Варлаам (Шептицький) відіграв важливу роль у подальшому утвердженні унії на теренах Галичини, Поділля і навіть Брацлавщини. Зокрема, в часи його єпископства завершився процес переходу під зверхність Апостольського престолу Львівського Успенського братства⁵⁴, яке 2 березня 1708 р. заявило про готовність визнати римську юрисдикцію, а 5 квітня 1709 р. папа Климент XI (1700–1721) потвердив його ставропігійний статус, звільнивши з-під юрисдикції львівського владика⁵⁵. За мовчазної згоди Шептицького папська курія розпочала кампанію з уніфікації інституційного й духовного життя Успенського братства та підконтрольних йому церкви і монастиря, відповідно до католицької еkleзіальної моделі. Першим кроком до конфесіоналізації парафіального укладу життя Ставропігії стала вимога апостольського нунція в 1712 р. усунути від виконання священничих обов’язків братського пароха о. Віталія Яндзинського, який дотримувався давніх богослужбових практик⁵⁶. Унаслідок цього тиску, священник невдовзі склав католицьке Ісповідання віри, позбавившись підозр у “схизмі”⁵⁷. У 1712 р. Римська курія надіслала спеціальну комісію для перевірки фінансової діяльності Успенської конфраатернії, наполегливо встановлюючи інституційний контроль за її діяльністю.

Львівському унійному єпископові вдалося зберегти пастирську опіку над Коломийським, Товмацьким та Угорницьким монастирями, які духовно й адміністративно підпорядковувалися Скиту Манявському⁵⁸, що залишився вірним православ’ю. Після того, як настоятель Угорницької обители, василіанин Кирило (Шумлянський)⁵⁹, у квітні 1710 р. був номінований луцьким унійним єпископом, цей монастир остаточно перейшов на унію. Варлаам (Шептицький) також заступався 1711 р. за іноків Коломийської й Товмацької обителями перед коломийськими міщанами⁶⁰. Особистою заслугою Варлаама став і перехід на унію православної обители в Почаєві, що розташовувалася на канонічній території Луцько-Острозької єпархії. 29 червня 1712 р. ігумен Почаївського монастиря Арсеній (Кочаровський) публічно звернувся до львівського владика з проханням прийняти обитель під його юрисдикцію. Наступного місяця у Луцьку, разом з усією чернецою спільнотою, прилюдно склав на руки Шептицького і префекта папської колегії у Львові Стефано Тромбетті декларацію про визнання зверхності папи римського, перехід під омофор львівського єпископа та входження до “конгрегації всіх монастирів Чину Св. Василя Великого у Львівській, Галицькій і Кам’янецькій землях”⁶¹. Таке несподіване рішення почаївського настоятеля, загалом не підтримане Римською курією та папським нунцієм у Варшаві⁶², обумовлювалося як побоюваннями репресій з боку православних, так і спробами холмського унійного єпископа Йосифа (Левицького, 1711–1730), тогочасного адміністратора Луцького

владицтва, безпосередньо підпорядкувати собі обитель наприкінці травня того ж року, під час однієї з візитацій монаших обителей Волині.

Незважаючи на небажання ченців Крехівського василіанського монастиря⁶³ приєднатися до “нової унії”⁶⁴, впродовж 1710–1721 рр. вони продовжували визнавати підлеглість “своєму” владиці – Варлаамові (Шептицькому), перебуваючи водночас в євхаристійному спілкуванні зі східними патріархами й іншими православними єрархами. Церковні джерела цього періоду фіксують принаймні одну єпископську візитацію Крехівського монастиря, проведену 1713 р.⁶⁵ Так само амбівалентний юрисдикційний статус щодо владики Варлаама мав Скит Манявський (“другий Афон”, “новий руський Ватопед”), який тривалий час, аж до початку XVIII ст., був взірцем для облаштування кіновійного життя багатьох православних обителей у Львівській єпархії й Молдавській церкві. 30 серпня 1699 р. скитські монахи домоглися у короля Августа II підтвердного привілею, згідно з яким жоден єпископ, незалежно від його конфесійної належності, не міг втручатися у внутрішнє життя Манявської обителі⁶⁶. Залишаючись православним і не розриваючи сопричасної єдності зі східними патріархами та київською Святософіївською катедрою, монастир й надалі вважав себе невід’ємною складовою місцевої єклезіальної традиції. Не зважаючи на “нову унію”, ігумен Скиту Манявського Варлаам (Ступницький) прибув на елекційне зібрання 1710 р.⁶⁷, а його наступник о. Філарет (разом з настоятелем Крехівського монастиря о. Йосифом (Рабцем)) узяв активну участь в Унівському монашому соборі 1711 р.⁶⁸

4. Соборове обрання й хіротонія

Шептицький став львівським владикою після смерті свого попередника на Святоюрському престолі Йосифа (Шумлянського) в липні 1708 р. та дворічної адміністрації (1708–1710) вакантною катедри Юрія (Винницького), перемишльського єпископа і київського митрополита⁶⁹. Хіротонії Варлаама передувала неопублічна, проте гостра боротьба за архирейський посох декількох кандидатів. У своєму меморіалі до Конгрегації поширення віри від 26 жовтня 1707 р. о. Стефано Тромбетті, префект вірменсько-руської колегії оо. театинів у Львові, навіть припускав, що Шумлянський “отримав від схизматицького аббата Варлаама Шептицького 6 тисяч флоренів” за поставлення його своїм коад’ютором, водночас висловлюючи сподівання, що Господь не допустить до цього⁷⁰. На засіданнях Конгрегації поширення віри від 17 вересня і 12 листопада 1708 р. кардинали вперше заявили про прийнятність для Риму кандидатури Шептицького, хоч і охарактеризували його як колишнього “схизматика” та “людину, котра любить гроші й повну амбіцій” (“il medesimo Barlam Szeptischi, Schismatico, che, per esser huomo denaroso, e pieno d’ambizione”)⁷¹. Водночас Львівська єпархія мала іншого сильного претендента – василіанина й галицького офіціала Кирила (Шумлянського), сина луцького владики Атанасія та племінника померлого Йосифа (Шумлянського). Кирила підтримували багаточисельна родина, окремі монастирі, деякі священники й Успенська ставропігія⁷².

Кандидатів на Святоюрську катедру намагався погодити адміністратор митрополії Юрій (Винницький), який понад рік провадив з ними перемовини⁷³. Остаточний вибір електом унівського архимандрита (насамперед Римською курією) багато в чому обумовлювався його багаторічною вірністю унії, починаючи з останньої чверті XVII ст., коли він таємно визнав зверхність папи. Саме тому Апостольська столиця, після тривалих дискусій і сумнівів, таки погодилася на обрання Шептицького, на чому наполягали клирики і миряни єпархії⁷⁴. 28 липня 1708 р. Варлаам (Шептицький), у присутності апостольського нунція Миколая Спінолі (1707–1712) та театинського префекта Стефана Тромбетті, склав у Львові на руки адміністратора Київської митрополії Юрія (Винницького) католицьке Ісповідання віри⁷⁵. 28 серпня того ж року Винницького призначили адміністратором Львівського владичтва, а 30 жовтня 1709 р. король Август II у Торуні номінував Варлаама на Святоюрський престол, характеризуючи його як справедливого, чесного, побожного, чесного і розважливого мужа, прив’язаного до Христової Церкви⁷⁶. Елекційний собор, який обрав Варлаама, відбувся 21 січня 1710 р. у Святоюрському храмі. Формальною підставою для його скликання був пастирський лист Юрія (Винницького) від 10 грудня 1709 р.⁷⁷

Обставини проведення виборчого собору 1710 р.⁷⁸ виявляють напруження серед клиру та мирян Львівської єпархії, що виникло у зв’язку з підготовкою до виборів нового святителя. Річ у тім, що Рим сумнівався у канонічності інституту елекційного собору, що утвердився у Львівській єпархії ще з

часів її фундації в 1539 р. У своєму меморіалі Римській Апостольській столиці від 7 листопада 1708 р. Стефано Тромбетті, префект папської колегії отців театинів у Львові, пропонував тимчасово зберегти давній звичай “вільної елекції” задля утримання прихильності місцевого люду до “святої унії” та з огляду на менш ніж десятилітній досвід перебування цього владичтва в єдності із Святішим Отцем⁷⁹. Побоюючись бурхливої реакції унійної шляхти в разі отримання від папського престолу негативної відповіді на лист, префект радив задовольнити вимоги русинів. Загалом засуджуючи елекційну практику русинів, Тромбетті все ж радо відзначав, що ігумен Унівської обители з-поміж інших кандидатів на єпископство (зокрема, у порівнянні з Кирилом (Шумлянським)) втішається великою повагою та любов’ю “собору владичтва”, а саме “нобілітету, клиру, народу і руських братств”⁸⁰.

У зв’язку з підготовкою до елекції Варлаама (Шептицького), нунцій у Речі Посполитій Спінола надіслав 17 і 24 вересня 1708 р. два листи до Конгрегації поширення віри. Він сповіщав Рим, що обрання Шептицького домагається передовсім “руська нація Львова”. З листів папського посла дізнаємося й про інші, зовнішні чинники, що вплинули на вибір унівського архимандрита. Йдеться про побоювання католиків утратити Львівську катедрu, спровоковані популярними тоді чутками про те, що московський цар Петро Олексійович має намір, скориставшись своєю військовою присутністю у Речі Посполитій, поставити на Святоюрський престол “одного схизматика”⁸¹. Тривала підготовка до елекційного собору (продовжувалася майже півтора року) пояснюється не тільки з’ясуванням папською курією канонічного статусу таких зібрань, але й складними перемовинами, що провадилися в середовищі руської унійної єрархії, королівського двору та світської адміністрації краю. Попри потужну підтримку впливового магната Адама Сенявського та його дружини Єлизавети з Любомирських, в єпархії зберігалось напруження через загострення “елекційної дискусії”. Про це свідчить той факт, що напередодні виборчого собору прибічники Кирила (Шумлянського) поширювали чутки про різні небезпеки, з якими могли зіткнутися учасники зібрання, в т. ч. і митрополит, у разі свого приїзду до Львова⁸².

Серед опонентів Варлаама (Шептицького) виявилася й частина вищого унійного духовенства, і зокрема протоархимандрит Василянського чину Лев (Кишка). У листах до великого канцлера литовського (1698–1719) князя Кароля Станіслава Радзивила від 21 серпня 1708 р. і 29 жовтня 1709 р. Кишка прохав не поспішати з висуненням кандидатури на вакантний Львівський єпископат, пропонуючи водночас приєднати (“odebrać”) Крилоську катедрu разом з маєтком Перегінсько до Київської митрополії. Він пояснював своє обережне ставлення до унівського ігумена загрозою унії (“unioni periculum”) з огляду на евентуальне обсадження престолу “новонаверненої єпархії” (“neoonversa dioecesi”). За словами Кишки, Шептицький “поміж нас, давніми уніатами”, мав негативну опінію (“w poórzodku nas dawniejszych unitow denigus”) й уважався “неофітом”⁸³, попри майже 30-літнє перебування в персональній єдності з Римом.

Декларація елекційного собору 1710 р., укладена його учасниками – трьома станами (“духовенство грецького унійного обряду, урядники та обивателі лицарського стану Руського й Подільського воєводств, Львівської, Галицької та Кам’янець-Подільської земель, а також братства”), засвідчує однастайну підтримку кандидатури Шептицького. У соборі взяли участь понад 90 осіб, у т. ч. перемишльський єпископ Юрій (Винницький, 1700–1713), Кирило (Шумлянський), численні шляхтичі Брацлавського, Подільського і Руського воєводств. Цікавою обставиною соборування була присутність речників королівської адміністрації – відомого протектора унії Адама Сенявського, белзького воєводи й великого гетьмана коронного, який уважався головним промотором елекції Варлаама (Шептицького)⁸⁴, та подільського воєводи Стефана Гумецького. На велелюдне зібрання прибули й представники роду Шептицьких – Антоній, Василь, Казимир (староста гоштинський), Федір (чашник тербовельський) та Яків, а також руська шляхта – Жураковські, Папари, Свистельницькі, Турянські, Устрицькі, Чолганські. Окрім того, у соборі взяли участь ігумени вісьми василянських монастирів (у т. ч. Скиту Манявського), крилошани Святоюрської катедрu, генеральний намісник (офіціал) Львівської єпархії, 25 намісників (протопопів), декілька парафіяльних священників, члени Ставропігійського й інших львівських братств (у т. ч. “старший руського народу” Петро Семенович і “старший сеньйор” Стефан Лясковський)⁸⁵.

Про успішне проведення собору папський нунцій повідомив Римську конгрегацію 19 березня 1710 р., зауваживши, що обрання пройшло відповідно до місцевої традиції й було позитивно сприйняте

унійним нобілітетом. Елекція Шептицького в літургійних шатах, за обрядом Східної церкви, на думку нунція, задовольнила духовенство та вгамувала схизматиків, котрі тепер мали б облишити свої наміри підбурювати уніатів⁸⁶. “Хроніка” Львівського старопігійського братства, коментуючи обрання Варлаама (Шептицького) у 1710 р. львівським владикою, характеризує його як “побожного і цнотливого старця”⁸⁷. Соборне обрання Варлаама (Шептицького) Винницький апробував пастирським посланням від 28 січня 1710 р. Одночасно він передав свої повноваження адміністратора єпархії Шептицькому, покликаючись серед іншого на канонічний акт елекції⁸⁸. Після цього король 17 лютого 1710 р. видав “остаточний” привілей на Львівську єпархію Варлаамові (Шептицькому), наголошуючи на його “знаменитих у Церкві Божій заслугах”⁸⁹. З 3 і 10 червня 1710 р. Варлаам (Шептицький) написав з Унева два листи адміністраторові Київської митрополії Юрієві (Винницькому), в яких скаржився на труднощі, пов’язані з його хіротонією на Святоюрську катедру. Як з’ясувалося, Шептицький очікував приїзд на свої свячення пинського єпископа “на Святу Тройцю”⁹⁰. 15 червня 1710 р. у церкві Спаса біля Самбора відбулася хіротонія Шептицького, про що новий владика інформував гетьмана Адама Сенявського у своєму листі⁹¹. Не пізніше липня місяця була організована й урочиста інтронізація Шептицького на Святоюрську катедру (“*ingressus III[ustriss]mi D[omi]ni Ep[iscop]i Leopoliensis Barlaami Szeptycki, Abbatis Unioviensis*”) за численної участі єпархіального духовенства⁹². У серпні 1712 р., заручившись підтримкою магната А. Сенявського, який наказав комендантові Кам’янця надати військову охорону, владика Варлаам відбув також “інгрес” на Святоїрську катедру в столиці Поділля, офіційно обійнявши уряд кам’янецького єпископа⁹³. Новий львівський владика за дозволом короля, апостольського нунція і Конгрегації поширення віри⁹⁴ зберіг уряд унівського архимандрита⁹⁵, на який також претендував київський митрополит Юрій (Винницький), здобувши собі навіть відповідний королівський привілей, про що Шептицький скаржився Римській курії⁹⁶. У 1713 р. владика Варлаам зрікся архимандрії на користь племінника Атанасія-Антонія Шептицького (офіційно очолив її у березні 1714 р.), номінувавши водночас своїм коад’ютором⁹⁷. Тоді ж він домігся у короля Августа II військової посади хорунжого в коронній армії, перебравши у 1713 р. після померлого гоцинського старости Тарла провід над гусарською панцерною хоругвою, що перебувала на його утриманні⁹⁸.

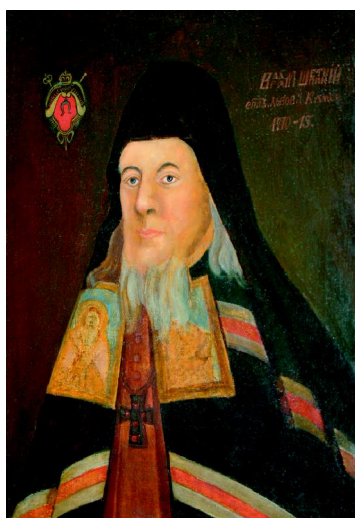
Після смерті 22 вересня 1713 р. Юрія (Винницького) львівський єпископ, підтримуваний великим гетьманом коронним Адамом Сенявським, висунув свою кандидатуру на уряди адміністратора вакантних Перемишльського владичтва і Київської митрополії, а також архимандрита Києво-Печерської лаври. На початку жовтня того ж року король Август II навіть вже був видав Шептицькому привілей на Святософійську катедру та Печерський монастир, який, проте, не був засвідчений печаткою у королівській канцелярії. У ситуацію втрутився апостольський нунцій у Речі Посполитій Венедикт Одескалькі (1712–1713)⁹⁹. З огляду на ігнорування Варлаамом (Шептицьким) позиції Папської курії та його похилий вік (70 років), варшавський нунцій рішуче відкинув кандидатуру львівського єпископа. Після тривалих перемовин між Варшавським двором і нунціатурою протектори Шептицького запропонували компромісне рішення: поділ Київської митрополії на дві частини та номінація владика Варлаама її предстоятелем з юрисдикцією у Короні Польській, а володимирського єрарха Лева (Кишки) – суфраганом митрополита з юрисдикцією у Великому князівстві Литовському. Однак Шептицький програв боротьбу молодшому конкурентові. Під час елекційного обрання нового митрополита у Новгородку 16 лютого 1714 р. львівський єпископ повів себе гідно, делегувавши туди свого уповноваженого, ігумена Жировицького монастиря Антонія (Завадського), який від його імені проголосував за Кишку¹⁰⁰. Незважаючи на це, новий предстоятель Унійної церкви з упередженням ставився до львівського владика, у своєму “Рукописі” називаючи його “неофітом” та відверто звинувачуючи у симонії під час боротьби за Святософійську катедру¹⁰¹.

5. Пастирське служіння на Святоюрському владичому престолі

Єпископство Варлаама відбувалося в складних обставинах Північної війни та громадянського протистояння в Речі Посполитій між різними претендентами на королівський трон (“*внѣшнихъ нещасливыхъ временехъ, ярости и гнѣву Божого исполненихъ, где всемогущий Богъ за прегрѣшенія нашего, часу гнѣва своего изливаєть, и различными яко видимо каждого з нас для упам’ятаня нашего навѣжаєть припадками*”)¹⁰². Водночас у цей період відбувалося пристосування організаційної структури

Львівської єпархії до нових еклезіальних реалій унії з Римом. Інститути церковної адміністрації й урядники владичого двору щораз виразніше ідентифікують себе з “греко-унійним обрядом” (“ritus graeco uniti”¹⁰³). У 1710-і рр. джерела церковного походження фіксують проникнення у богослужбову практику місцевого духовенства таких латинських “новин”, як відправа двох Літургій на одному вівтарі. Один з таких небагатьох випадків трапився в парафії Солонка на свято Різдва Богородиці у вересні 1712 р., коли священник зі сусіднього села наважився очолити другу Службу Божу в храмі, незважаючи на протести мирян, “że u nas tego nigdy nie bywało, żeby po dwie Służby Bożey na jednym pre stole odprawować”¹⁰⁴.

Фрагментарно збережені документи з єпископської канцелярії¹⁰⁵ засвідчують продовження Варлаамом (Шептицьким) політики двох своїх попередників на Святоюрській катедрі. Він послідовно використовував тісно пов’язані між собою (т. зв. “тріада”¹⁰⁶) інститути генеральних візитацій, єпархіальних соборів і духовного суду для дисциплінування парафіяльного клиру та налагодження

1. Портрет владыки Варлаама (Шептицького). Копія 1930-х рр.
2. Печатка владыки Варлаама. 1711 р. 3. Печатка владыки Варлаама. 1714 р.
4. Антимінс владыки Варлаама. 1714 р. (НМЛ. Відділ графіки. – Гд-30)

тісного інституційного зв'язку владичого двору зі священниками. Є підстави вважати, що в перший рік пастирства Варлаама така “тріяда” (єпископська ревізія, виїзні засідання духовного суду та “помісні” собори духовенства) охопила чи не третину парафій Львівського владичтва¹⁰⁷, уможлививши встановлення реального контролю Святоюрської катедрі за периферійними осередками церковної адміністрації. Шептицький особисто відвідав ряд церков у намісництвах Галицько-Львівської Русі та Поділля¹⁰⁸ (зокрема в 1712 р.), заохочуючи місцевих русинів до християнської ревності та усуваючи зловживання парафіяльного клиру¹⁰⁹. Проте зазвичай єпископські ревізії проводили його уповноважені – “духовні комісари”. Упродовж 1710–1715 рр. Варлаам (Шептицький) також організував близько п'яти єпархіальних соборів¹¹⁰. Один з них владика планував скликати у Святоюрській катедрі 18 жовтня 1711 р.¹¹¹ Того самого року (очевидно, в травні місяці) відбулося ще одне загальноєпархіальне зібрання, про яке Шептицький згадує у передмові до “Артикулів або уставів чину іночого” (“по отправленном недавно чрез нас єнералном всего єпархии нашей духовенства собору”)¹¹².

Реформаційний аспект діяльності Шептицького розкривають три практично тотожні за змістом і структурою книги протоколів засідань і декретів Львівського духовного суду та єпископської консисторії. Вони містять понад 30 актових записів – від 28 липня 1710 р. і до 14 січня 1715 р.¹¹³ Ці судові матеріали певною мірою увиразнюють проблеми, з якими стикався Шептицький, виконуючи свої пастирські й арміністративні обов'язки. До них належать побутові конфлікти між священниками, дяками (“бакалаврами”) й парафіянами (зокрема у Зашкові, Кунині, Лозині, Ляшках, Підбірцях, Повітній і Чижикові), кримінальні злочини окремих парохів (наприклад, отця з Рясної), порушення канонічних і звичаєвих норм подружнього життя (справа шляхтичів-русинів Кульчицьких і Лозинських, родини Стефановичів зі Львова, о. Василя з Підбережа, мешканців Жиравець і Жовтанець), інші матримоніальні справи (як-от шляхтича Олександра Папари зі Львова, о. Стефана з Добрян, о. Андрія з Домажиру), непорозуміння між коляторами парафій і місцевими душпастирями (у с. Ясниська), занедбання деякими отцями своїх душпастирських обов'язків (невідправа богослужень у визначений час у Солонці, пияцтво о. Петра з Пацикова), фінансово-грошові взаємини між вірними Унійної церкви (зокрема членами Успенської ставропігії) тощо.

Великого розголосу набула судова справа проти вірних-уніатів зі Львова Василя Токаревича і Тетяни Бабичанки (дружини міського годинникаря), яких звинуватили в довготривалому ігноруванні тайни сповіді. Першого з них Варлаам (Шептицький) окремим пастирським листом навіть тимчасово відлучив від євхаристійного сопричастя¹¹⁴. Траплялися й випадки непослуху святоюрському владичі з боку окремих намісників (зокрема, о. Волянського, протопопа кам'яно-струмилівського¹¹⁵), що змушувало консисторію застосовувати до порушників церковної дисципліни суворі покарання, включно з доволі обтяжливими штрафами та ув'язненням “на вежі” при катедральному соборі. Не менш гучний процес спровокував затяжний конфлікт у 1712 р. між мешканцями Журавна і місцевим парохом щодо побудови нового храму, для вирішення якого Шептицькому довелося спровести до містечка спеціальну комісію (“інквізицію”)¹¹⁶.

Листи Варлаама (Шептицького) та підписані ним судові позови засвідчують, що єпископ суворо карав тих парохів, котрі допускалися зловживань у відправі богослужень, стосунках з мирянами та в опіці над церковним майном. Так, наприкінці серпня – на початку вересня 1711 р. Варлаам, вислухавши скарги парафіян с. Добросин, наказав провести розслідування (“інквізицію”) зловживань місцевого клирика, повернути привласнене ним “церковне срібло”, а на самого священника наклав грошовий штраф і суспендував¹¹⁷. Іншою болючою проблемою, з якою зіткнувся Варлаам (Шептицький), була поширена серед частини духовенства бігамія. У багатьох парафіях проживали овдовілі священники, котрі виявляли бажання одружитися вдруге. Шептицький, виявляючи пастирську второпність і милосердя до таких душпастирів, за посередництва о. Стефано Тромбетті у квітні 1711 р. звернувся до Конгрегації поширення віри з проханням надати диспензи для 20-ти таких парохів-двоєженців¹¹⁸.

Найважливішою ініціативою Варлаама (Шептицького) як єпископа стало проведення Унівського монашого собору в середині серпня 1711 р. На зібрання, яке особисто очолив владика, прибули ігумени (“строители”) 36 обителів Чину Святого Василя Великого на території Львівської єпархії, в т. ч. Галицької Іллінської, всіх львівських і Крехівської обителів та знаменитого Скиту Манявського. Соборові передувала ревізія “єпископськими комісарами” монастирів, підлеглих Варлаамові, проведена,

найвірогідніше, впродовж весни 1710 р. – початку літа 1711 р. Її метою було отримання достовірної інформації про діяльність обителів та духовне життя їхніх насельників, правовий і матеріальний статус окремих чернечих спільнот й особливості молитовних і літургійних практик іноків¹¹⁹. Унівський собор засигналізував належність монастирів єпархії до нової для них унійної традиції, на чому Шептицький особливо наголошує в передмові до діянь монашого собору: “Аби хвала Божая, вѣра съвятая в соединеніи з церквію съвятою римскою яко на болшее помноженіе мѣла, обещаніе од нас учиненное нѣ в чом ненарушенное било, и вшеляком в иноческом и мирском духовном чину подлугъ правил и преданій съвѣтихъ Богоносних Отець, аби билъ захованный порядокъ”¹²⁰.

Водночас зібрання ігуменів було покликане максимально зберегти давні традиції киево-руського чернецтва щодо автономії самоуправління та аскетичних і молитовних практик східного кіновійного монашества: “Габѣть іноческій повинен бити належитий, ведлугъ іноческаго чину съвѣтого Василя Вел. захованній без жадных вимислов [...], трапеза аби біла ведлугъ данного звичаю, без мяса тилко з маслом албо олѣмь”¹²¹. Також передбачалася можливість укладення власних уставів, підтримання сталого канонічного зв’язку з місцевим ординарієм тощо та автономія щодо Литовської Святотроїцької провінції Василіанського чину. Постанови (правила) Унівського собору¹²² наголошували на збереженні східнохристиянських практик посту, сталому перебуванні іноків у своїй, “корінній” обителі, використанні монашого одягу “без жадных вимислов [...], ведлугъ іноческаго чину свѣтого Василя Великого”, дотримання канонічної дисципліни, кодифікації обов’язків настоятелів “для угрунтованія вшелякаго порядку, улѣченя ран [...], погамованя сваволѣ и приверненя до належитого исправленія, щоколвекъ неисправленно, альбо от правилъ Съвѣтих и Богоносних Отець отдалениих”¹²³. Окрім того, собор створив інститут радників (“совѣтников чотирох, албо соборных”) з чотирьох іноків¹²⁴, які повинні були наглядати за чернечим життям в єпархії та щороку візитувати всі монастирі. Також передбачалося закриття невеличких обителів (“монастирки партикулярніє”), де часто проживав один-єдиний чернець, титулюючи себе “ігуменом”. Загалом “Устави” наголошували до збереженні кіновійного контемплятивного способу життя спільнот Богопосвяченого життя та не передбачали активної душпастирської праці єромонахів, чим, зокрема, вирізнялися василіани Святотроїцької провінції. У 1711 р. ігумени найвпливовіших монастирів Львівської єпархії¹²⁵, а в наступні роки і сам Варлаам (Шептицький), неодноразово домагалися в Римі¹²⁶ апробації постанов Унівського собору. Однак Апостольський престол, з огляду на суттєві невідповідності з конституціями Василіанського чину Унійної церкви, так і не наважився їх апробувати.

Львівський єпископ підтримував братський рух на парафіяльному рівні, через механізм затвердження статутів уніфікуючи засади діяльності конфраатерній у рамках ширших ініціатив з дисциплінування унійної спільноти¹²⁷. Прикладом реалізації цієї політики є грамота Варлаама з 1709 р. про надання уставу для церковного братства при храмі Різдва Богородиці в Щирці поблизу Львова. Іншим своїм пастирським листом владика затвердив правила братчиків церкви Вознесення Господнього в Снятині на Покутті¹²⁸.

Захист прав і прерогатив руської етноконфесійної спільноти

Варлаам (Шептицький) широко ангажувався у суспільно-політичне життя Речі Посполитої й культурно-релігійні ініціативи руської етноконфесійної спільноти Галицько-Львівської Русі та Поділля. Зокрема, він активно захищав прерогативи своєї пастви у столиці єпархії – Львові, домагаючись зрівняння у правах уніатів з латинниками та допуску їх до міського самоуправління. З цією метою єпископ ініціював зібрання (“раду”), що відбулося 10 вересня 1712 р. у церкві Св. Юра: “Отож руське поспільство [Львова] почало нарікати з приводу того, що зреклося успадкованой від предків віри, а не отримало [взамін] жодной користі; це дійшло до вух владики, на той час Варлаама Шептицького, і той, зібравши в церкві Св. Юра Ставропігію і всі братства інших львівських церков, особисто благословив їх і в присутності офіціала й архиєпископа порадив їм скликати раду й обговорити заходи, яких слід ужити, щоб визволитися з ярма неволі і приниження”¹²⁹. У зв’язку з переходом Успенської ставропігії в 1708 р. під зверхність Римського престолу, на зібранні розглядалися способи здобуття міщанами-уніатами тих самих прав, які мали інші “нації” Львова. Окрім братчиків, участь у нараді взяли також о. Діонісій (Синкевич), львівський офіціал і святоюрський ігумен, та о. Партеній (Ломиковський),

генеральний архидиякон, які спільно постановили відрядити своїх уповноважених до Варшави для захисту “добра народу нашого”. Члени Ставропігії навіть погрожували, що у разі негативного розвитку подій вони готові повернутися до православ’я й віддатися під опіку Росії¹³⁰.

Постава Варлаама (Шептицького) як репрезентанта і захисника інтересів руської “нації” Львова виразно простежується у листах до великого канцлера коронного Яна Шембека та короля Августа II з січня 1713 р., де владика вказував на рівні кривди, яких зазнають його вірні у столиці єпархії¹³¹. У підсумку, разом з Успенською ставропігією, Шептицький домігся нового королівського привілею про гарантування прав унійної громади Львова, звільнення русинів від військових контрибуцій, захист їхніх культурних, релігійних й економічних прерогатив. Король навіть заборонив райцям під карою 5000 дукатів упосліджувати корінних мешканців міста й обтяжувати їх несправедливими податками. 13 вересня 1713 р. надвірний суд оголосив корисний для уніатів Львова вирок, що уможлиблював їхню присутність у міській раді, обрання на різні уряди в магістраті, зрівнював їх в оподаткуванні з латинниками та дозволяв займатися ремеслом і торгівлею на рівних правах з іншими мешканцями Львова¹³².

Варлаам (Шептицький) послідовно відстоював права і прерогативи підлеглого йому парафіяльного духовенства, захищаючи його від утисків коляторів (“панів-дідичів”), державних контрибуцій і свавілля жовнірів, котрі часто зупинялися на постой (“лежбища”) у поселеннях Подільського і Руського воєводства. Так, у жовтні 1711 р. владика Варлаам скаржився князеві Радзивиллу на важке економічне становище духовенства у Жовківській волості, яке “в той нещасливий час” (“tego niezdolnego czasu”) зазнає утисків від жовнірів та неправного стягнення податків і контрибуцій та знищення їхніх обійсть і господарства¹³³. Коли в 1712–1713 рр. загопи польської й саксонської армій почали особливо дошкуляти священикам Залозецького, Збараського і Калуського намісництв, Шептицький у листах до гетьмана Адама Сенявського наполегливо просив захисту від несправедливо накладених контрибуцій, адже коронні конституції звільняли руський клир від них¹³⁴. Не зустрівши належного розуміння в магнатерії, львівський владика в середині грудня 1713 р. звернувся за підтримкою безпосередньо до Папської курії, аби та виступила гарантом привілеїв і прав духовенства та вірних (зокрема унійного нобілітету) Львівської єпархії відповідно до артикулів “Святої Унії зі Святої Римської Церкви”¹³⁵.

Несподіваним для Варлаама (Шептицького) виявився гострий конфлікт з київським митрополитом Юрієм (Винницьким, 1710–1713)¹³⁶, що спалахнув у зв’язку з обговоренням у Римі кандидатур на вакантний після смерті Лева (Шлюбича-Заленського, 1695–1708) Святософіївський престол. Наприкінці січня 1709 р. папська курія з’ясувала, що адміністратор митрополії, перемишльський владика Юрій (Винницький), підтримує ідею вилучення з-під юрисдикції львівського єпископа Галицької катедри. Неприємна звістка невдовзі докотилася і до Львівського владичого двору: “Допіру нещодавно, через стільки років, коли вже встигло померти вісім діючих єпископів, теперішній Високопреосвященний митрополит домагається того, що йому не належить і чого не ствердили посіданням ні його попередники, ні він сам”¹³⁷. 24 серпня 1710 р. новообраний предстоятель Руської церкви Юрій (Винницький) написав листа Конгрегації поширення віри з проханням розглянути справу повернення Галицької катедри під юрисдикцію київських митрополитів¹³⁸, водночас заперечуючи канонічну підлеглість Святоюрському владичому престолу. Свої вимоги митрополит повторив і в декількох інших посланнях до Риму (4 листопада і 21 грудня 1710 р., 19 січня 1711 р. і 5 березня 1713 р.). Він далі наполягав на поверненні Галицької катедри “як частини цілого”¹³⁹.

Однак, зваживши на те, що духовній та світській еліті Львівського владичого двору була притаманна тривка історична пам’ять про давню Галицьку митрополію як складову локальної еклезиальної традиції, Апостольська столиця запропонувала відкласти це питання “до інших часів”, коли остаточно утвердиться унія в південно-західних єпархіях Руської католицької церкви¹⁴⁰. 2 вересня 1709 р. єпархи Унійної церкви, котрі брали участь у Більській василіанській капітулі, ухвалили декларацію про нерозривну канонічну єдність Галицького і Київського митрополичих престолів, задля добра “святої унії”¹⁴¹. Очевидно, тоді ж київський митрополит Лев (Кишка) вніс у свій щоденник текст присяги львівського владика-номіната Варлаама (Шептицького), згідно з якою той змушений був визнати підлеглість Галицької Успенської катедри предстоятелю Руської церкви¹⁴². Своєю чергою, в середині

червня 1710 р. Львівська унійна консисторія надіслала до Римської курії копіарій документів, що доводили належність Галицької катедри саме до Святоюрського владичого престолу. Варлаам (Шептицький) пов'язував претензії Юрія (Винницького) з його цілком прозаїчним бажанням покращити матеріальне становище митрополичого двору шляхом приєднання столових маєтків Галицької (Львівської) єпархії в Перегінську до бенедикцію Руської унійної церкви. Причому в меморіалі 1711–1713 рр. про це було сказано досить відверто¹⁴³.

Несподівано активну позицію в обороні Галицької катедри виявили львівські міщани та унійна шляхта Руського воєводства¹⁴⁴. Захищаючи свої привілеї, представники нобілітету 1 квітня 1715 р. надіслали до Риму, на ім'я верховного архиєрея, відповідну петицію за підписом Миколи Кросновського, підкоморія львівського та Жидачівського повіту, “провідника шляхти Львова” (“Caro, e Principe della Nobiltà di Leopoli”)¹⁴⁵. Тому римські кардинали, побоюючись появи “неспокою серед уніатів Львова” (“che possa dare qualche fastidio alli Uniti di Leopoli”)¹⁴⁶, так і не наважились ухвалити якесь рішення. 23 березня і 9 червня 1711 р. на засіданнях конгрегації знову розглядалися аргументи Винницького¹⁴⁷, адже кардинали отримали тривожні звістки від варшавського нунція про спільні дії короля і московського царя щодо “заспокоєння” релігійної ситуації в Речі Посполитій. Як наслідок, римські достойники не бажали передачі Галицької катедри й усієї Львівської єпархії православним, адже це спричинить “загрозу унії” і “неспокій у краї”. На небезпеці “відновлення схизми й упадку святої унії” (“rinuovi lo Scisma, e si distrugga la Santa Unione”) особливо наголошував добре обізнаний з релігійною ситуацією в регіоні театинський префект Стефано Тромбетті¹⁴⁸.

Однією з найуспішніших пастирських ініціатив Варлаама (Шептицького) стало налагодження партнерських стосунків з місцевою Римо-католицькою церквою та врегулювання драстичної для русинів проблеми релігійних конверсій. Після “нової унії” латинські єрархи намагалися вибудувати добрі взаємини з духовенством Львівського владичтва. У свою чергу, руський єпископат, захищаючи права своєї Церкви, наполегливо апелював до Апостольської столиці про припинення конверсій русинів-католиків у “римську віру”, які в умовах Північної війни виявилися беззахисними від релігійних переслідувань та утисків. Реагуючи на супліки київського митрополита¹⁴⁹, Папський престол 1710 р. за посередництвом свого варшавського нунція наказав польському клирові ретельно дотримуватися приписів відомого декрету Урбана VIII від 7 лютого 1624 р., який забороняв уніатам змінювати обряд без особливого дозволу Конгрегації поширення віри. Як наслідок, частина римо-католицького єпископату (зокрема, віленський єрарх у 1712 р.) позитивно відреагувала на заклики Риму, в своїх пастирських листах забороняючи парафіяльним священикам приймати русинів до латинського обряду¹⁵⁰. До переконаних прихильників польсько-руського порозуміння належав і львівський латинський архієпископ Ян Скарбек (1713–1733). Саме завдяки його з Варлаамом (Шептицьким) ініціативі і з'явилися “Артикули” 1714 р.¹⁵¹

Прелюдією до публікації цього важливого документа стало облятування в середині вересня 1712 р. у книгах Львівського духовного суду та єпископської консисторії за розпорядженням Варлаама (Шептицького) відомого декрету папи Урбана VIII¹⁵². Цим самим унійний владика легітимізував дію папського документа на теренах Львівської єпархії (з огляду на відмову королівської адміністрації офіційно його опублікувати в Речі Посполитій), очікуючи відповідних кроків і з боку місцевого латинського духовенства. Й справді, 14 червня 1714 р. архієпископ Ян Скарбек оприлюднив свої знамениті “Артикули”¹⁵³, що регулювали не лише проблему конверсій русинів, але й упорядковували широкий спектр співжиття клиру і мирян обидвох католицьких обрядів. Десять параграфів “Артикулів” декларували рівність прав і привілеїв латинників та уніатів (§ 1), забороняли переходи на латинство (§7), засуджували під карою клятви практику накладання грошових і натуральних податків на попів (§1) і вимагали дотримуватися відповідних декретів Апостольського престолу. Римо-католицькому клирові також заборонялося залучати до богослужень осіб, виклятих унійними єпископами (§ 2, 9), втручатися в душпастирство руських парохів, зокрема хрестити дітей русинів (§ 3-4), уділяти шлюб уніатам без відома їхніх духовних (§ 6) і сповідати (§ 8). Насамкінець Ян Скарбек наказував священикам підтримувати приязні й дружні стосунки з католиками східного обряду (§ 10), виявляти їм належну шану та в разі потреби допомагати в душпастирстві¹⁵⁴. На сформульовані в “Артикулах” засади міжобрядових стосунків уійне духовенство Львівської єпархії неодноразово покликалося ще в

1760-х рр., однак назагал цей документ порушувався ще за пастирства Скарбка, а після його смерті втратив правочинність.

Архиерейське служіння Варлаама (Шептицького), попри свою короткотривалість, відіграло дуже важливу роль “еклезіального посередника”, що поєднував попередню багатовікову православну традицію Галицької (Львівської) єпархії з “ною унією”. Нові конфесійні реалії дедалі більше увиразнювалися – на рівні канонічного права, догматики і навіть у повсякденному житті клиру та мирян. Незважаючи на це, завдяки харизмі й авторитету владики Варлаама та його тісним особистим зв’язками з монашими спільнотами, церковними братствами і шляхтою, Львівській єпархії протягом перших кільканадцяти років після унії 1700 р. вдалося зберегти внутрішню консолідацію, не допустити до відкритого протистояння духовенства з опозиційно налаштованими до Святоюрського двору середовищами та розпочати адаптацію елементів католицької ідентичності до регіональної специфіки місцевої Церкви. Під омофором Варлаама (Шептицького) перебувала більша частина Руського (Галицька і Львівська землі), все Подільське та окремі райони Брацлавського воєводства. У церковно-адміністративному відношенні Львівська єпархія поділялася на три генеральні намісництва (інші їхні тогочасні назви – офіціалати, “катедри”, “собори”) – Галицьке, Кам’янецьке і Львівське. За даними книги столового податку 1708 р.¹⁵⁵, на території владицтва діяли три чоловічі й сім жіночих монастирів та 1958 парафіяльних церков, з яких 185 не були обсажені парохами.

Писемна спадщина та “світ речей”

Варлаам (Шептицький) занотований як автор шести передмов до видань Унівської монастирської друкарні, укладених церковнослов’янською мовою з вкрапленнями тогочасної руської розмовної мови. Йдеться про “Предісловіє к читателю” у Часослові 1671 р.¹⁵⁶, вступ до “Часослова і молитв повседнених” 1674 р.¹⁵⁷, “Префацию” рідному дядькові, перемишльському владиці Антонієві (Винницькому) у творі “Пречестныи акафисты и прочаа спасителная молбы” 1678 р. (ненумеровані арк. 2–10)¹⁵⁸, присвяту батькові Олександру Захарії Шептицькому в Псалтирі 1678 р.¹⁵⁹, панегіричну адресацію “въ благочестіи сі#ющемоу Его М[и]л[о]сти ПанУ” галицькому військовому Андрієві Жураковському в Псалтирі 1687 р.¹⁶⁰ та передмову до Євангелія Учительного Кирила Транквіліона Ставровельського 1696 р.¹⁶¹ Вірогідно, участь в укладенні цих “префаций” брали друкарі-русини Димитрій Кульчицький і Симеон Ставницький, з якими співпрацював архимандрит, або ж освічені ченці Унівської лаври.

Загалом передмови Варлаама (Шептицького) вирізняє класичний для барокової доби панегіричний стиль, вправне використання методів тогочасної риторики, глорифікація персонажів, яким адресував свої присвяти унівський ігумен, глибокі богословські знання та добра обізнаність з літературною спадщиною елліністичного і римського періодів. Передмови Шептицького були адресовані насамперед “пресвѣтлому правослѣрномуу и православному правосійскому рѣдови, с[в]ѣщеннагѣ и мїрскагѣ с[л]овїа”¹⁶². Тому їхньою метою було поширення релігійної освіти серед різних соціальних верств руської етноконфесійної спільноти, глибше засвоєння нею основ християнського вчення, усвідомлене проповідування слова Божого (“розмноженіє хвалы Божей”) і направа звичаїв (“пожит# христїанское з мнѣгих мѣрѣ потребУющее управленїи”).

На початку свого пастирства владики Варлаам (Шептицький) підготував і надіслав до Риму розгорнутий меморіал “De iuribus et privilegiis ad cathedram Haliciensem eparchiae Leopoliensi adjudicandam” (“Про права та привілеї, що стосуються присудження Галицької катедри Львівській єпархії”)¹⁶³. Трактат Шептицького відображає тогочасні уявлення духовної та світської еліти про генезу місцевої Церкви, її історичне минуле й особливості еклезіального статусу. Зокрема, надзвичайно інтригують сюжети меморіалу про співвідношення між локальною галицькою та загальноруською (київською) церковними традиціями: “Хоч і справді збереглася пам’ять, що [...] Галицька церква й катедра від незапам’ятних часів була з’єднана з Київською митрополією, перебуваючи на той час під владою одного володаря, [...] проте в пізніші часи [...] її відділено й перетворено в єпископство”¹⁶⁴. На важливості саме місцевої еклезіальної традиції особливо акцентує підсумкова, емоційно забарвлена частина меморіалу¹⁶⁵.

Провідними темами меморіалу є тези про нероздільність канонічної території Львівської єпархії, тяглість єпархічного служіння її владик, підлеглисть Успенського собору в Крилосі Святоюрській катедри

та безпідставність претензій київських митрополитів на Галицький престол¹⁶⁶. У меморіалі Варлаам (Шептицький), опираючись на правові аргументи та документи єпархіального архіву, викладає історію Руської церкви в регіоні (починаючи від заснування у Львові 1539 р. єпископської катедри), описує пастирське служіння її святителів, особливості місцевої літургійно-обрядової традиції, статусу Успенського собору в Крилосі й Унівської архимандрії та характеризує юрисдикційний зв'язок з Київською митрополією. Важливе місце в цьому трактаті займають стосунки з польськими монархами, матеріальне забезпечення й церковні бенефіції владичого двору, заходи з відбудови й оздоблення культових споруд тощо. Меморіал також демонструє оптимізм Шептицького щодо нових еклезіальних обставинах “унійного” XVIII ст.: “Маю певність, що [...] моя єпархія не осоромиться, не зазнає під моїм проводом упадку та кривди і не зруйнується; що все, передане мені від мого попередника, я з Божою поміччю цілим, незганьбленим і неушкодженим передам своєму наступникові, а якщо ще поживу – то й примножу”¹⁶⁷.

Окрім літературних творів панегіричного й повчального жанрів та канонічно-історичного трактату, в архіві Конгрегації поширення віри у Римі, Бібліотеці Чаторийських у Кракові, Ватиканському секретному архіві, Головному архіві давніх актів у Варшаві, збереглися десятки листів Варлаама (Шептицького) до представників князівського роду Радзивилів (з 1711 р.¹⁶⁸), короля Августа II (від 31 січня 1713 р.¹⁶⁹), апостольського нунція у Варшаві Венедикта Одескалькі (від 13 червня 1712 р.¹⁷⁰) та кардиналів Конгрегації поширення віри (від 13 грудня 1713 р.¹⁷¹), а також декілька його пастирських послань, адресованих духовенству і вірним Львівської єпархії (в Національному музеї ім. Митрополита Андрія Шептицького у Львові, далі – НМЛ).

У 1711–1712 рр.¹⁷² на замовлення Варлаама (Шептицького) було укладено рукописний Святельський Службеник (Архиеретикон, Чиновник), що свого часу належав до книгозбірні галицького митрополита Михайла Левицького (1816–1858)¹⁷³, а зараз зберігається у фондах НМЛ. Архиеретикон використовувався Шептицьким як підручна книга для здійснення ним понтифікальних чинностей, – відправа Божественних Літургій, відмовлення католицького Ісповідання віри і різноманітних молитов, рукоположення клириків і членів церковного причету, посвячення літургійної утварі (чаші, дискоса, звіздиці, кивота тощо), антиминосів і св. мира¹⁷⁴. Унікальний кодекс прикрашають форти у вигляді тріумфальної арки (арк. 1)¹⁷⁵, численні заставки і барокові кіноварні літери та ілюстрації, виконані пером – св. Василя Великого (арк. 2 зв.), Новозавітної Трійці (арк. 17 зв.), св. Йоана Золотоустого (арк. 33 зв.). На високому художньому рівні Ісайєю Д. (він свій автограф на одному з рисунків: “àj ã³. ãñà; >»À. [...]”¹⁷⁶) виконано й особовий єпископський герб Варлаама (Шептицького) з віршем, що, як встановлено¹⁷⁷, взорувався на митрополичий герб Петра Могили з Великого Требника 1646 р. гравера Іллі.

У митрополичих палатах Святоюрського собору тривалий час зберігався портрет (прижиттєвий?) Варлаама (Шептицького), написаний у XVIII ст. невідомим маляром. 1929 р. на замовлення Львівської семінарії Святого Духа художник Дмитро Якимович виготовив з нього копію, що в даний час депонована у фондах НМЛ¹⁷⁸. За даними Івана Шпитковського, на середину 1930-х рр. побутувала низка інших портретів єпископа: авторства о. Панасінського з Холма, у Підгорецькому замку та Святоюрській катедрі, в збірці греко-католицької митрополичої капітули. Існував також дереворитний портрет, відбитка якого з'явилася друком в одному з “руських” видань, і гравюра у родинній збірці Шептицьких у Прилбичах¹⁷⁹. Два антиминоси Варлаама (Шептицького) відклалися у відділі графіки НМЛ (один з них датований 3 лютого 1712 р.), оздоблені багатофігурним сюжетом “Покладення Ісуса Христа до Гробу” та чотирма євангелістами на краях¹⁸⁰. За неперевіреними свідченнями, у Прилбичах до початку Другої світової війни зберігався багряного кольору фелон владики Варлаама¹⁸¹.

Примітки:

¹ Основні біографічні відомості про цього владика та загальну характеристику його пастирства представлено у монографії: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 608–615. Окремі аспекти діяльності львівського єпископа розглядаються у: *Великий А. Г.* З літопису християнської України: Церк.-істор. радіолекції з Ватикану. – 2-ге вид. – Рим; Львів, 2000. – Т. 6: XVIII ст. – С. 125–126; *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.). – Львів, 1998. –

С. 119–120; *Рудович І.* Коротка історія Галицько-Львовської єпархії. (На основі грецьких жерель і інших новітніх подручників). – Жовква, 1902. – С. 42–43; *Троїцький П.* Варлаам и Атанасий Шептицькие, епископы Львовские и Каменецкие // Подольские епархиальные ведомости. – 1869. – № 2. – С. 47–57; № 3. – С. 100–107; *Chodykiewicz Cl.* Dissertationes historico-criticae manuscriptum // Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги (далі – НМЛ). – Ркл-128. – Арк. 61; *Stasiw M.* Metropolia Haliciensis. (Eius historia et iuridica forma). – Romae, 1960. – P. 223–224.

² Надійшли інформацію про генезу роду Шептицьких, що опирається на актові книги перемишльського городського і земського судів, представив: *Смуток І.* Родовід Шептицьких за матеріалами перемишльських городських і земських актів XVI – першої половини XVIII століття // Україна: Зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes Testamentibus: Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 592–602. Див. також: *Kosiński A. A.* Przewodnik heraldyczny: monografie kilkudziesięciu znakomitych rodzin, spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających. – Kraków, 1877. – S. 605–625; *Niesiecki K.* Herbarz Polski. – Lipsk, 1841. – N. 8. – S. 620–621; *Zychliński T.* Złota księga szlachty polskiej. – Poznań, 1879. – R. 1. – S. 301–306; 1883. – R. 5. – Tablice genealogiczne (Szeptyccy).

³ Цит. за: *Рудович І.* Єпископы Шептицькі // Богословській Вістник. – 1901. – Т. 2. – Вип. 2. – С. 124.

⁴ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1903. – Т. 18. – № 17.

⁵ *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 829–830. Некритичні едіції грамоти в: *Harasiewicz M.* Annales Ecclesiae Ruthenae, gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis, ritumque Graeco-Slavicum observantis, cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem. – Leopoli, 1862. – P. 146–147; *Ленцик В.* Рід Шептицьких в Українській Церкві // Богословія. – 1988. – Т. 52. – С. 108–109.

⁶ Зберігся присвячений йому посмертний панегірик: Казанье на чиненю памяти по зешлом... Александрови Феодоровичу Шептицькомъ... месяца декабря 20 в року 1622.

⁷ *Смуток І.* Родовід Шептицьких... – С. 597–599.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ). – Ф. 9: Львівський городський суд. – Оп. 1. – Спр. 422. – С. 153; Спр. 467. – С. 1481; *Ленцик В.* Рід Шептицьких... – С. 110; *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі... – С. 33.

⁹ НМЛ. – Сдж-342. – Арк. 1–1.

¹⁰ Опубл. у: *Рудович І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вып. 1. – С. 32. На сьогодні місце її зберігання невідоме.

¹¹ У заповіті з початку XVIII ст. Євстахій Шептицький, збираючись на Північну війну із шведами, підкреслює необхідність захисту “католицької віри і релігії святої” від “лютерів”. Він виразно вказує свою належність до слов’янсько-візантійського обряду (“religiey graeci uniti z kościołem świętym rzymskim zostaięc”), наголошуючи на спасенному покликанні унії (“Bóg dobro te iedność kocha”) та рівності обидвох обрядів (“релігій”) Католицької церкви (*Вінниченко О. В.* Шляхетські заповіти в реляційних книгах Львівського та Перемишльського городських судів першої половини XVIII століття як історичне джерело: Дис... канд. іст. наук. – Львів, 2009. – С. 97–98, 101–102, 104).

¹² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛННБ). – Ф. 6: Богословська академія. – Спр. БА-294. – Арк. 7. Аналіз і виклад змісту джерела у: *Мицько І.* Давній Унівський пом’яник // Україна: Зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes Testamentibus: Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 479–495 (зокрема с. 490); *Його ж.* Святоуспенська Лавра... – С. 119–120.

¹³ Див. його листи від 9 червня 1708 р. і з 1711 р. до великого канцлера литовського про надання гідності подільського хорунжого Францішекові Нагойовському та підтримку якогось шляхтича Погрошовського: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 1–2, 6.

¹⁴ “Åæ ^ eēēēā nī ōū ēhōū ānōū ēāøē í ā āīðēçí í ō ēðā;īāū ðūñēēōū, ē í ā > ēw āāç nāhðēā çīñōāāēāøē ^ [...]óí çō;ā āāí ā;āðñē;ā ēðāē, í ī āçhñū ā[h]í ū í ā ðēēēí ðūñē;ā, āēā ē ðhēīē í īēñēē āū ðīāēí;ā ā āēēē;ā āī ī ū nāhðēā nāī āāw ðīçī āōāāøē í ðī ī āī h, āēānī í þ ā í āīīæē=íí í þ āhēū nāī ēōū āāðīē=í ēōū nāhðēōū nī īñþ. Åæ ^ ðāēū āāāí ūōū āhēīāū, í ā ðēēēí ā nāī āōīðñēēōū í uāēh=í ūōū ā íīēīþ ðāāāōū, āēā ðāæū ē ī āī āēí í þ ēīāēī ū í āī ð;#ðāēāāē wē=ēçí h ^ íīðū =ēí #=ē ðūēīþ, ēw āēānī ūī ē ā í ā =uāēī ē mēðēōñ# í ðī ī āī #ī ē [...]. Åæ í ā ðāçū í ā āāā í ā çāteōū ðāāēū Åīā;ē, í ūēīē wē=ēçí ū, ē āīñōīēí nōāī ēðīēāāū í ī āðōīāū íīēñēēōū āīēí ā í ā ī āñīāū ū ā ðīçī ēōū ākī āāēō;āōū ēðīāū nāīþ ðīçēāāēānū íīēþ, ē āāēāē ðīçēāāøē ððhēāūñū [...]. Í ā íñōāāøū āāī āēū āī ñū ī ðh í ā ū í ā ū í =āōū í āøēð, í ðīðāēīē ðīē í ūēīē wē=ēçí ē āū nūí āōū nūí wāōāōū, ā ōūī ū ðāēū āāēēēī ū āøēlðēīāw ^ āhñūðī āīñēīē ðūēē çāī høāí þ nāhðā, āēā > ēw í tāūī ē mī ðāçū í ðēwçāīāē#āøū āāðōīāī ūē nāīē kāí æēōū í ðī ī āī #ī ē, āāū > nī īñþ ^ āāāāū nāīēōū ðī ūēē ēūí ū wōī ī āī ñē;ā” (НМЛ. – Сдж-344. – Арк. 1–2).

¹⁵ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 3–5.

¹⁶ НМЛ. – Сдж-342. – Арк. 1–1 зв. Див. також: *Рудович І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – С. 32–33.

¹⁷ Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі... – С. 32–33, 120.

¹⁸ У полі фігурної форми геральдичного щита поміщена каблуком догори підкова, увінчана рівностороннім хрестом. Правий бік підкови знизу пронизує стріла, повернута вправо. На геральдичному щиті шолом із медалью, над ним шляхетська корона, у клейноді три страусині пера. Обабіч герба поміщено монограми “З”, “Ш”, “Ш”, “В”, “С” (“зъ Ш[ептичь] Ш[ептицкий] В[арлаам]ъ”) та чотири стихи (НМЛ. – Сдк-342. – Арк. 1 зв. Бібліографічний опис книги у: *Св[ятоуспенській] И.* Каталогъ книгъ церковно-славянскої печати (Церковного музея во Львовѣ). – Жовква, 1908. – С. 21). Геральдична символіка єпископа Варлаама найдокладніше описана у: *Хаварівський У.* Герби Львівських владик в унії з Римом (1667–2007). – Тернопіль, 2008. – С. 14; *Штитковський І.* Рід і герб Шептицьких // Богословія. – 1935. – Т. 13. – Кн. 1–4. – С. 134–144.

¹⁹ “І оі ааøè, пèааі;è Øâï òèøòè èèàéí îòè,
Èáíàñèíè èàòáàðñ ç ñàì íé í ðèààðòù ñ# òí îòè.
Àí òàèíòù, Èðòù í íàèíàà ç Ñòðñèòð òíèèòòù,
Çà ùí Ì ññüöù è Çàñçàù Í ñáí wí ñíòòù.
Àðíàù çàññ çàñèùæèèè í à ì àéíé í îààèè,
Àáù ñèàáù Øâï òèøèèè òàèíáí è áí ààèè.
Èæú í á òíèí í áù Èíðwí h èì # èòù ñ³#àòù,
Èà-ù ñèàáí à è íí àñðáù çààøâ ì òíòàèòáàòù” (НМЛ. – Ркк-88. – Арк. 2 зв.).

²⁰ Чотири паперово-мастичні відтиски печатки владика Варлаама виявлено на судових позовах, що видавалися від його імені в 1711 р.: НМЛ. – Ркл-1211. – Арк. 1, 2, 3, 4. Репродуковано у: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 230.

²¹ “Метрика” Святорського монастиря // ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 3. – Спр. МВ-390. – Арк. 46 зв.

²² Monumenta Ucrainae historica / Collegit A. Šeptuckij (далі – МУН). – 1968. – Vol. 5. – P. 287 (док. № 279).

²³ Рудович І. Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 133–134.

²⁴ Цит. за: *Мицько І.* Святоуспенська Лавра... – С. 33. Див. також: ЦДАЛ. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 991. – С. 37.

²⁵ ЦДАЛ. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 420. – С. 1473.

²⁶ *Петрушевич А. С.* Дополненія къ сводной галицко-русской лѣтописи съ 1600 по 1700 годъ. – Львовъ, 1891. – С. 455, 545.

²⁷ *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі... – С. 33.

²⁸ Рудович І. Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 3. – С. 109–110.

²⁹ Там само. – Вип. 2. – С. 103, 110–111.

³⁰ НМЛ. – Ркл-23. – Арк. 315 зв.–316 зв. Коментар: *Мицько І.* Святоуспенська Лавра... – С. 54, 56.

³¹ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 243 (док. № 150).

³² *Chodykiewicz Cl.* Dissertationes historico-criticae... – Арк. 61.

³³ *Мицько І.* Святоуспенська Лавра... – С. 56; *Рудович І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 102–103.

³⁴ *Петрушевич А. С.* Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ (далі – СГРЛ 1600–1700). – Львовъ, 1874. – С. 160, 174.

³⁵ *Выдашенко М. Б.* Книгопечатание в Уневе в XVII–XVIII вв. // Федоровские чтения 1973. – Москва, 1976. – С. 67–78; *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів, 2002. – С. 276.

³⁶ Їхній докладний бібліографічний опис у: *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі... – С. 72–74, 230–246.

³⁷ Див.: *Корзо М.* Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVII–XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствования. – Москва, 2007. – С. 393–394.

³⁸ Текстологічний аналіз у: *Скочиляс І.* “Метрика церковна” Антонія Винницького 1675 року та її поширення в Україні // Знак. – 2001. – Ч. 24. – С. 2–4.

³⁹ Оубл.: *Ustawy rządu duchownego i inne pisma biskupa Innocentego Winnickiego / Do druku przyg. W. Pilipowicz.* – Przemyśl, 1998. – S. 68–75.

⁴⁰ *Bianu I., Hodoș N.* Bibliografia românească veche. – București, 1903. – Vol. 1. – P. 65–66; *Fustei N.* Mitropolitul Dosoftei: viața și activitatea. – Chișinău, 1999. – P. 32–35, 40.

⁴¹ Див. донесення папського нунція до Риму в справі “унії Шумлянського” від 17 березня 1677 р. та 20 червня 1678 р.: *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes / Ed. A. G. Welykyj.* – Romae, 1969. – Vol. 13: 1675–1683. – P. 95–96, 150–151 (док. № 6565, 6667). Див. також листування римських кардиналів: *Epistolae metropolitanarum kioviensium catholicorum: Epistolae metropolitanarum kioviensium catholicorum: Sypriani Zochovskyj, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyj (1674–1713) / Ed. A. G. Welykyj.* – Romae, 1958. – P. 42–45; цит. на с. 43 (док. № 20–21); *Litterae S. Congregationis de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes / Ed. A. G. Welykyj (далі – Litterae SCPF).* – Romae: PP, 1955. – Vol. 2: 1670–1710. – P. 106–108 (док. № 651–653); МУН. – Romae, 1967. – Vol. 4. – P. 65–66. Коментар: *Балик Б. І.* Інокентій Іван Винницький, єпископ перемиський, самбірський, сяніцький (1680–1700). – Рим, 1978. – С. 58, 122.

- ⁴² Відповідний уступ “Рукопису” Лева (Кишки) цитує: *Петрушевич А. С.* СГРЛ 1600–1700. – С. 184. Див. також міркування: *Рудович І.* Єпископи Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 112; *Andrusiak M.* Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667–1708). Zarys biograficzny. – Lwów, 1934. – S. 75.
- ⁴³ Перебіг цього з’їзду, в контексті історії Львівської єпархії, описано в: *Andrusiak M.* Józef Szumlański... – S. 77–86; *Pelesz J.* Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. – Wien, 1880. – Bd. 2. – S. 285–286.
- ⁴⁴ *Zochowski C.* Colloquium Lubelskie, między zgodną y niezgodną Bracią, Narodu Ruskiego, vigore Constitucyey Warszawskiej, na Dzień 24 Stycznia, Anno 1680 złożone... // НМЛ. – Сдл-21. – Арк. 7.
- ⁴⁵ “Tamże wspomniany JM o[y]ciec archimandryta uniowski dał vale, cum expressionibus braterskiej miłości y należytey ku jedności [świętey] observantey, życząc potym powiadaniu y poznaniu się desiderata charismata zgody [świętey] w przyszły czas dostąpić” (*Zochowski C.* Colloquium Lubelskie... – Арк. 19). Цей епізод у біографії Варлаама (Шептицького) згадує василіанин Кульчицький, автор рукописної “Генеалогії” руської єпархії середини XVIII ст.: *Biskupi Lwowsy, Haliccy i Kamienieccy* // Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Rękopisy. – № 1242. – К. 10 v.
- ⁴⁶ *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* / Ed. A. G. *Welykyj* (далі – DPR) – Romae, 1953. – Vol. 1. – P. 646–648 (док. № 602, 604–606); МУН. – Vol. 4. – P. 107–109 (док. № 53–54).
- ⁴⁷ НМЛ. – Ркл-741. – Арк. 31 зв.–33 зв.; див. також: НМЛ. – Ркл-138. – Арк. 37 зв.–40. Документ опубл. в: Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). – Київ, 1871. – Ч. 1. – Т. 4: Акты об унии и состоянии Православной церкви с половины XVII века (1648–1798). – С. 43–46 (док. № XXIV).
- ⁴⁸ Анджей Гіль уважає, що Варлаам (Шептицький) міг стати коад’ютором Суші не раніше 1677 р. і не пізніше 1684 р.: *Gil A.* Chełmska diecezja unicka 1596–1810: Dzieje i organizacja. – Lublin, 2005. – S. 94–95.
- ⁴⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 739. – Арк. 1. Док. опубл.: Архивъ ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 796–797 (док. № ССLXXXII); Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / Упоряд. та істор. нарис *І. Скочиляса*. – Львів, 2006. – С. 112–113; *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 276–278. Див. також: *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства / Перекл. *І. Сварника*. – Львів, 2011. – С. 201–202; *Pelesz J.* Geschichte der Union... – Bd. 2. – S. 340–341.
- ⁵⁰ *Litterae episcoporum*. – Vol. 4. – P. 214–215, 220–224 (док. № 167, 171–172). Див. також вітальний лист Шумлянському, надісланий папою Климентієм XI 18 липня 1701 р.: DPR. – Vol. 2. – P. 5–6 (док. № 624).
- ⁵¹ *Likowski E.* Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku, uważane głównie ze względu na przyczynę jego upadku. – Poznań, 1880. – Cz. 1. – S. 461–462.
- ⁵² МУН. – Vol. 4. – P. 229–231 (док. № 139).
- ⁵³ МУН. – Vol. 4. – P. 289–290 (док. № 185–186); Архивъ ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 12. – С. 292–293. Див. також: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 279–280.
- ⁵⁴ *Киричук О.* Перехід Львівського Ставропігійського братства під юрисдикцію Св. Апостольського престолу (за архівними матеріалами) // Берестейська унія (1596–1996): Статті й матеріали. – Львів, 1996. – С. 92–95.
- ⁵⁵ Див. публікацію папської булли: DPR. – Vol. 2. – P. 9–11 (док. № 628). Коментар: *Киричук О.* Перехід Львівського Ставропігійського братства... – С. 92–93.
- ⁵⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 784, 786.
- ⁵⁷ Там само. – Спр. 806. – Арк. 1–9 (копії).
- ⁵⁸ *Целевичь Ю.* Історія Скиту Манявського вѣдъ его основаня ажъ до замкненя (1611–1785). – Львовъ, 1887. – С. 68, 77–78.
- ⁵⁹ НМЛ. – Ркл-175. – Арк. 11 зв.; Архивъ ЮЗР. – 1871. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 217–218 (док. № XCIX); *Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorussiae spectantia* / Ed. A. G. *Welykyj* (далі – Acta SCPF). – Romae, 1954. – Vol. 2. – P. 196–197, 206–213, 217, 222–223, 240–243, 248–250, 296–297 (док. № 758, 768–770, 772, 776, 780, 793, 797, 832); *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielorussiae (1650–1850)* / Ed. A. G. *Welykyj* (далі – Audientiae Sanctissimi). – Romae, 1963. – Vol. 1. – P. 97 (док. № 69); *Litterae episcoporum*. – 1976. – Vol. 4. – P. 252–253 (док. № 190); *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielorussiae* / Ed. A. G. *Welykyj* (далі – Supplicationes). – Romae, 1962. – Vol. 2. – P. 27–28 (док. № 457).
- ⁶⁰ *Целевичь Ю.* Історія Скиту Манявського... – С. 78–81.
- ⁶¹ Текст звернення та декларації опубл. у: *Litterae basilianorum in terris Ucrainae et Bielorussiae* / Ed. A. G. *Welykyj*, *P. V. Pidrutchnyj* (далі – Litterae basilianorum). – Romae, 1979. – Vol. 1: 1601–1730. – P. 227–230; цит. на с. 230 (док. № 129–130).
- ⁶² Див. протоколи засідань Конгрегації поширення віри від 2 серпня і 12 вересня 1712 р. у справі “унії Почаївського монастиря”, на яких були висловлені застереження щодо тимчасової юрисдикції Варлаама (Шептицького) над цією обителлю: Acta SCPF. – Vol. 3. – P. 57–59 (док. № 892, 894). За результатами дискусії, апостольський нунцій у

Варшаві отримав детальні приписи (“Istruzione per Mons. Nunzio di Polonia”) про здійснення практичних кроків щодо повернення чернечої обителі в Почаєві Луцькій єпархії (Litterae SCPF. – Vol. 3. – P. 63-65 (док. № 1086–1088)).

⁶³ Acta SCPF. – Vol. 2. – P. 197-198 (док. № 759). Див. також: *Коссаць Е.* Короткій погляд на монастири и на монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время. (Шематизмъ провинціи Св. Василя Великого въ Галиціи). – Львовъ, 1867. – С. 185-185.

⁶⁴ ЛННБ. – Ф. 77. – Оп. 4. – Спр. 981. – Арк. 13; ЦДАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 2039. – Арк. 1–7.

⁶⁵ ЦДАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 2039. – Арк. 5.

⁶⁶ *Целевичь Ю.* Історія Скиту Манявського... – С. 68, XXXIV–XXXVI.

⁶⁷ Собори Львівської єпархії... – С. 126, 129.

⁶⁸ Див.: Артикулы или Устави чина иноческаго // Лавра: Часопис Монахів Студитського Уставу. – 1999. – Ч. 2. – С. 46.

⁶⁹ Характеристика його адміністрування Львівським владицтвом у: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 608–615.

⁷⁰ “Il sudetto Monsignore [Szumlanski] ha preso 6 mila fiorini dall’abbate scismatico Barlaam Sceptiski promettendoli di farlo suo coadiutore, ma speco che il Signore non li dara questa gratia” (МУН. – 1968. – Vol. 5 (1702–1728). – P. 53 (док. № 32)).

⁷¹ Acta SCPF. – 1954. – Vol. 2. – P. 252–257; цит. на с. 254 (док. № 800–801).

⁷² 12 червня 1704 р. львівський єпископ номінував Кирила своїм помічником, однак без права наступництва, оскільки Римська курія вважала його “недостатньо утвердженням у святій католицькій вірі”. (Значне за обсягом листування та протоколи засідань кардиналів Конгрегації поширення віри у справі коад’юторства Кирила (Шумлянського) за 1704-1708 рр. опубл. у: Acta SCPF. – 1954. – Vol. 2. – P. 196–197, 206–213, 217, 222–223, 240–243, 248–250, 296–297 (док. № 758, 768–770, 772, 776, 780, 793, 797, 832); Audientiae Sanctissimi. – 1963. – Vol. 1. – P. 97 (док. № 69); Supplicationes. – 1962. – Vol. 2. – P. 27–28 (док. № 457). Див. також листи до Риму Йосифа (Шумлянського) з 1706 р. на підтримку кандидатури свого племінника: Litterae episcoporum. – 1976. – Vol. 4. – P. 252–253 (док. № 190)).

⁷³ *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 115.

⁷⁴ “In ordine a tale pretension della Nazione Rutena di Leopoli d’ avere l’ elettione libera di quell Vescovado per la morte di Monsignor Szumlanski [...], con aggiungere, che la medesima Nazione gl’ aveva domandato il consenso di potersi adunare per venire all’ elettione del nuovo Vescovo” (Acta SCPF. – 1954. – Vol. 2. – P. 282–288; цит. на с. 282–283 (док. № 824–825)).

⁷⁵ Текст у: Litterae episcoporum. – Vol. 4. – P. 275–277 (док. № 209); МУН. – Vol. 5. – P. 88–89 (док. № 49).

⁷⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф. XVIII. – № 144. – Арк. 1. Документ опубл. у: МУН. – Vol. 5. – P. 149–150 (док. № 79). Коментар: *Рудовичь І.* Коротка історія... – С. 42.

⁷⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 320–321 (док. № СХL); *Троицький П.* Варлаамъ и Афанасій Шептицькіе... – № 2. – С. 47–57; *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства / Перекл. *І. Сварника.* – Львів, 2011. – С. 227.

⁷⁸ Детальніше документація та перебіг цього елекційного зібрання розглядаються в: Собори Львівської єпархії... – С. СХІІІ–СХVІІ, 122–130.

⁷⁹ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 112–113, 120 (док. № 62).

⁸⁰ Ibid. – P. 123–124.

⁸¹ Ibid. – P. 151–152 (док. № 80); див. також: Ibid. – P. 130–131 (док. № 63).

⁸² *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 114–116.

⁸³ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 6762. – S. 11–12, 21–23.

⁸⁴ *Петрушевич А. С.* СГРЛ съ 1700–1772. – Ч. 1. – С. 48-52; *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 115–116.

⁸⁵ Собори Львівської єпархії... – С. СХVІІІ–СХІХ, 126, 129.

⁸⁶ МУН. – Vol. 5. – P. 154 (док. № 82).

⁸⁷ *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства / Перекл. *І. Сварника.* – Львів, 2011. – С. 227.

⁸⁸ НМЛ. – Ркл-60. – Арк. 15 зв.; Ркл-82. – Арк. 20–20 зв.; Ркл-210. – Арк. 28–29 (упис пастирського послання митрополита Юрія (Винницького) у книзі духовного суду); ЦДАЛ. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 782. – Арк. 1. Див. також: *Блажейовський Д.* Ієрархія Київської Церкви (861–1996). – Львів, 1996. – С. 269.

⁸⁹ ІР НБУ. – Ф. XVIII. – № 145. – Арк. 1 (оригінал привілею). Коментар: *Chodykiewicz Cl.* Dissertationes historico-criticæ... – Арк. 61.

⁹⁰ Acta Kisciana, tomus VI: 1710–1711 // Die Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien, Codices Latini – Series Nova, № 3845, k. 90 v.–91.

⁹¹ *Ленчик В.* Рід Шептицьких... – С. 112; *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 114–116.

⁹² НМЛ. – Ркл-82. – Арк. 1 зв.–2.

⁹³ *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 118–119.

- ⁹⁴ Див. листи у цій справі від 31 грудня 1710 р., 3, 21 лютого, 7 липня і 16 листопада 1711 р.: *Litterae episcoporum*. – 1981. – Vol. 5. – P. 103–104 (док. № 19); МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 174–176, 181, 188–189 (док. № 98, 100–101, 107, 113).
- ⁹⁵ *Acta SCPF*. – 1954. – Vol. 3. – P. 8–9, 22 (док. № 844, 858); *Litterae SCPF*. – 1956. – Vol. 3. – P. 35 (док. № 1030).
- ⁹⁶ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 243 (док. № 150).
- ⁹⁷ *Ibid.* – P. 228–230 (док. № 147–148). Див. також: *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 133.*
- ⁹⁸ *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 130.*
- ⁹⁹ Див. його листи до Конгрегації поширення віри від 11 і 25 жовтня 1713 р.: МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 255–262 (док. № 158–159, 161).
- ¹⁰⁰ *Litterae episcoporum*. – Vol. 5. – P. 136 (док. № 41).
- ¹⁰¹ *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 130–132.*
- ¹⁰² Артикулы или Устави... – С. 41.
- ¹⁰³ НМЛ. – Ркл-82. – Арк. 4, 11 та ін.; Ркл-210. – Арк. 5, 23 зв.
- ¹⁰⁴ НМЛ. – Ркл-82. – Арк. 10 зв.-11.
- ¹⁰⁵ Збереглися засвідчені Варлаамом (Шептицьким) у 1711 р. позови на єпископський суд при Святоюрській катедрі парохам з Бучача, Сорок та Яричева (НМЛ. – Ркл-1211. – Арк. 1–4 зв.).
- ¹⁰⁶ Функціонування “тріади” простежує: *Скочиляс І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700–1725 років) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1999. – Вип. 34. – С. 425–438.*
- ¹⁰⁷ НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 327 зв.; Ркл-24. – С. 701, 707, 714, 723, 729, 734, 739, 752, 759, 778, 791, 800, 805, 812, 828, 833, 842, 849, 857, 862, 870, 890, 895, 901, 908, 914, 920, 932, 940, 948, 953, 959, 963, 970.
- ¹⁰⁸ НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 290, 309, 315, 320, 330 зв., 349; Ркл-175. – Арк. 29 зв.–30; *Мицько І. Святоуспенська Лавра... – С. 119–120; Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 118–119; Блажейовський Д. Ієрархія... – С. 269.*
- ¹⁰⁹ “A że y mnie teraz podług zwyczaju Visita Diecezji Kamienieckiey imminet, gdzie ieszcze nie introdukowałem się, a diebus septembris zabieram y w samym Kamieńcu explere vota. Suplikuję Panu m. m. o list do Imc. P[an]a komendanta tamecznego, iakobym sub auspiciis Wmc. P. m. Mł. ten akt (тобто візитацію та собор. – І. С.) z duchownemi mógł honeste, tute et secure tamże expediować. A przytym że między duchowieństwem w tych tam kraiach znaczna zagaęściła się licentia, że iedni za granicę po chirotonią idą, drudzy powtornie żenią się et in hoc errore dusze ludzkie zarażaią. Więc chcąc to w nich coercere et extirpare aby tym snadnieyszą in praemissis mogłem mieć przez commissarzow execucią supplikuję Panu m. m. abyś te unwersały podpisać raczył” (цит. за: *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 118–119.*)
- ¹¹⁰ НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 290, 309, 315, 320, 330 зв., 339 зв., 349, 355 зв., 371, 389; Ркл-58/8, арк. 74; Ркл-82, арк. 102; НМЛ, Ркл-175. – Арк. 29 зв.–30, 106–107, 204 зв.–205; *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 118–119.*
- ¹¹¹ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 7.
- ¹¹² Артикулы или Устави... – С. 41.
- ¹¹³ *Protocollon Spraw rożnych, na Sądach Ep[isko]pskich Consystorskich Lwowskich d[ie] 28 julii v[eteris] s[tyli] 1710 Anno w tey xędze zaczęte, y należycie podług słusznosci opisane. 1710–1717 pp. (НМЛ. – Ркл-62. – Арк. 1–24 зв.);* *Protokół spraw rożnych, na Sądach Duchownych Consistorskich Episkopskich Lwowskich, agituiących się w Kathedrze Świętego Jerzego Lwowskiej w Sądach Namiesniczych Roku Pańskiego 1710 zaczął się i do Roku 1731 (НМЛ. – Ркл-82. – Арк. 1–21 зв.);* *Protokół spraw rożnych, na Sądach Duchownych Consistorskich Episkopskich Lwowskich, agituiących się w Kathedrze Świętego Jerzego Lwowskiej. 1710-1721 pp. (НМЛ. – Ркл-210. – Арк. 1–32).*
- ¹¹⁴ НМЛ. – Ркл-82. – Арк. 5 зв.-6, 21-21 зв.
- ¹¹⁵ Там само. – Арк. 6–6 зв.
- ¹¹⁶ Там само. – Арк. 7–10 зв.
- ¹¹⁷ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 7.
- ¹¹⁸ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 179 (док. № 103).
- ¹¹⁹ Артикулы или Устави... – С. 41–42. Коментар: *Рудовичь І. Епископы Шептицкѹ... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 119–122.*
- ¹²⁰ Там само.
- ¹²¹ Артикулы или Устави... – С. 43.
- ¹²² Артикулы или уставы чина іноческаго по преданію... отца нашего Василия Великого... въ диєцезіи Львовской, Галицкой и Каменца Подольского... на синодѣ общо́мъ всесчестныхъ отцовъ ігуменовъ въ Оуневѣ дня 19 місяца августа року Божія 1711 р. ізобретенны, сочиненны, оутвержденны. – Львовь, 1713. – С. 41–46 (один з примірників цього стародруку зберігається в: ЦДАЛ. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 973). Опубл. в: *Артикулы или Устави... – С. 41–46; Acta Capituli s. d. Unioviensis Basilianorum, sub ductu Episcopi Leopoliensis, Barlaami Szeptycki celebrati, in quo ordo monasticus instauratus, revisus et sancitus fuit // Litterae episcoporum. – Vol. 5. – P. 80–93* (латиномовна копія

правил і діянь монашого собору, засвідчена апостольським нунцієм у Варшаві Миколаєм Спінолою та його нотірієм Шимоном Станіславом Возинським).

¹²³ Артикулы или Устави... – С. 41.

¹²⁴ Соборними радниками тоді стали: Діонісій (Синкевич), ігумен Святоюрського кафедрального монастиря; Партеній Ломиковський, ігумен Золочівської й Підгорецької обителей; Йоаким (Жуковський), настоятель Пітрицької чернечої спільноти; Теодозій (Сичинський), ігумен Висп'янського монастиря (Артикулы или Устави... – С. 42).

¹²⁵ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 189–190, 192–193, 197 (док. № 114, 116, 121).

¹²⁶ Звернення єпископа Варлаама скрупульозно розглядалися на засіданнях Конгрегації поширення віри: Acta SCPP. – 1954. – Vol. 3. – P. 48, 52–53, 58, 70–73, 82–83 (док. № 880, 886, 893, 908, 910, 916); МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 248–249, 253–254, 264–270, 273–276 (док. № 153–154, 156, 165–166, 169–171). Див. також: *Патріло І.* Нарис історії Галицької Провінції ЧСВВ // Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – С. 304.

¹²⁷ ІР НБУ. – Ф. XVIII. – № 153. – Арк. 1а–7 (оригінал єпископської грамоти церковнослов'янською мовою).

¹²⁸ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 3. – Спр. МВ-412/23. – Арк. 1 (тогочасна копія пастирського листа).

¹²⁹ *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства / Перекл. *І. Сварника*. – Львів, 2011. – С. 228–229.

¹³⁰ *Копытянській А.* Матеріали, относящієся къ історіі Львовскаго Ставропігіона въ 1700–1767 гг. – Львовь, 1936. – С. 26–27 (док. № 25). Перебіг “наради” коментують: *Капраль М.* Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 140; *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 124–127.

¹³¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – № 465. – S. 115. Див. також: *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 125–126 (прим. 1).

¹³² *Капраль М.* Національні громади Львова... – С. 139–145.

¹³³ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 3–5.

¹³⁴ *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 123.

¹³⁵ Litterae episcoporum. – Vol. 5. – P. 130 (док. № 38).

¹³⁶ Acta SCPP. – Vol. 2. – P. 173–174 (док. № 738); Supplicationes. – 1962. – Vol. 2. – P. 5–8 (док. № 431–432); Epistolae Zochovskyj, Zalenskyj, Vynnyckyj. – P. 258–259 (док. № 31; послання Винницького датоване 21 січня 1711 р.); Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj... – P. 237, 244.

¹³⁷ Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj... – P. 239.

¹³⁸ Epistolae Zochovskyj, Zalenskyj, Vynnyckyj. – P. 246–248 (док. № 22).

¹³⁹ “Cathedra Haliciensis a primaeva sua creatione ad Metropoliam Kyoviensem spectans” (Epistolae Zochovskyj, Zalenskyj, Vynnyckyj. – P. 250–254, 257–258, 270–271; цит. на с. 252 (док. № 24–26, 29–30, 40)). Див. також: Supplicationes. – Vol. 2. – P. 77–78 (док. № 514).

¹⁴⁰ Acta SCPP. – Vol. 2. – P. 259 (док. № 803).

¹⁴¹ Acta Kisciana, tomus VI: 1710–1711 // Die Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien, Codices Latini – Series Nova, No 3845, k. 59–59 v. Опубл. у: Litterae episcoporum. – Vol. 4. – P. 288–289 (док. № 221).

¹⁴² Acta Kisciana... – K. 58 v.-60. Опубл. у: Litterae episcoporum. – Vol. 4. – P. 298–300 (док. № 229).

¹⁴³ Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj... – P. 239. Див. також: Ibid. – P. 242–243.

¹⁴⁴ Litterae SCPP. – Vol. 3. – P. 75–76 (док. № 1101); Supplicationes. – Vol. 2. – P. 98–100 (док. № 546, 548).

¹⁴⁵ МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 287 (док. № 178).

¹⁴⁶ Acta SCPP. – Vol. 2. – P. 296–297 (док. № 832).

¹⁴⁷ “La Chiesa Cattedrale di Halicia, unita sino dalla sua primeval erettione alla Metropolia di Kiovia, et ora posseduta dal Vescovo ruteno unito di Leopoli” (Acta SCPP. – 1954. – Vol. 3. – P. 11 (док. № 847)).

¹⁴⁸ Acta SCPP. – Vol. 3. – P. 14 (док. № 850).

¹⁴⁹ *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 128.

¹⁵⁰ Див. про це детальніше: *Fenczak A. S.* Z dziejów inicjatyw polskich na rzecz uregulowania stosunków między obrządkami Kościoła katolickiego – “Atrykuły” arcybiskupa lwowskiego Jana Skarbka z 1714 r. // Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. – 1990. – Т. 1. – S. 171–172; *Ejusd.* Z dziejów stosunków między obrządkami Kościoła katolickiego na obszarze greckokatolickiej diecezji lwowskiej w wieku XVIII // Slavia Orientalis. – 1989. – Т. 38. – № 3–4. – S. 587–588; *Marczak S.* O zmianie obrządku // Przegląd Teologiczny. – 1923. – S. 234–235.

¹⁵¹ На цю унікальну ініціативу в історії багатовікових взаємин між місцевими Східною та Західною церквами дослідники неодноразово звертали увагу: *Рудовичь І.* Єпископы Шептицькі... – Т. 2. – Вип. 2. – С. 127–130; *Скоциляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 400–401; *Budzyński Z.* Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku. – Przemyśl; Rzeszów, 2008. – Т. 3. – S. 284–288, 305–371; *Harasiewicz M.* Annales Ecclesiae Ruthenae. – Leopoli, 1862. – P. 394–396; *Mudryj S.* De transitu ad alium ritum (a byzantino-ucraino ad latinum). Dissertatio historico-iuridica. – Romae, 1973.

¹⁵² НМЛ. – Ркл-62. – Арк. 12–12 зв.; Ркл-82. – Арк. 11 (декрет облятував Діонисій (Синкевич), генеральний намісник єпархії).

¹⁵³ Повний текст “Артикулів” Яна Скарбка відомий за їхньою польськомовною публікацією, здійсненої друкарнею єзуїтського колеґіуму в 1738 р. на замовлення Львівського владичого двору: *Additament a Archidiecezalney Ordynacyi J.W. Jmsci X. Jana Skarbka, Arcybiskupa Lwowskiego w Roku 1714 dnia 14 Miesiaca Czerwca per publicum processum Typo impressum wydany // Obrona Religiey Craeco-Ruskiey z Kościołem S. Rzymskim ziednoczoney Na Fundasmencie Praw, Dekretow, Przywileiow od Stolice S. Apostolskiey u Nayiaśnieyszich Krolow Polskich nadanych, tudziesz Konstytucyi na Rożnych Seymach zaszylych założona u na zaszczyt teyże Religiey Swiatu Polskiemu pokazana. – Lwów, 1738. – S. 65–68 (нами використано стародрук, що зберігається в: НМЛ. – Сдл-497).*

¹⁵⁴ *Additament a Archidiecezalney Ordynacyi J. W. Jmsci X. Jana Skarbka... – S. 65–68.*

¹⁵⁵ НМЛ. – Ркл-144. – Арк. 1–54. Опубл.: *Скочиляс І. Недатований реєстр духовенства, церков і монастирів Львівської єпархії за владництва Йосифа Шумлянського // Записки НТШ. – Львів, 2000. – Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 530–589.*

¹⁵⁶ Один примірник зберігається у бібліотеці Ягеллонського університету: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. 1: 1574–1700. – С. 86 (№ 492).*

¹⁵⁷ Один примірник зберігається у бібліотеці Ягеллонського університету: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва... – Кн. 1. – С. 90 (№ 523).*

¹⁵⁸ Один примірник зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва... – Кн. 1. – С. 94 (№ 559).*

¹⁵⁹ НМЛ. – Сдк-342. – Арк. 1–1 зв. Регестовий опис: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва... – Кн. 1. – С. 94 (№ 561).*

¹⁶⁰ НМЛ. – Сдк-344. – Арк. 1–2. Регестовий опис: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва... – Кн. 1. – С. 100–101 (№ 640).*

¹⁶¹ НМЛ. – Сдк-582. – Арк. 1–3. Регестовий опис: *Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва... – Кн. 1. – С. 110 (№ 705).*

¹⁶² НМЛ. – Сдк-582. – Арк. 1.

¹⁶³ *Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj... – P. 231–244 (док. № 150);* пізніша публікація документа: *Barlaam Szeptyckyj, Ep. Leopoliensis diffuse exponit de praetensionibus Metropolitae Kioviensis ad Cathedram Haliciensem, earumque iniustitiam probat amplissima serie documentorum historicorum et deductionibus iuridicis. Leopoli, an. 1710–1711 // Litterae episcoporum. – 1976. – Vol. 4. – P. 306–320 (док. № 234).*

¹⁶⁴ *Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj... – P. 231–232.*

¹⁶⁵ *Ibid. – P. 240.*

¹⁶⁶ *Ibid. – P. 232, 237–238.*

¹⁶⁷ *Memoriale ep. Leopoliensis B. Šeptuckyj. 1713 // МУН. – 1968. – Vol. 5. – P. 231–244; цит. на с. 244 (док. № 150).*

¹⁶⁸ *AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 15751. – S. 1–7.*

¹⁶⁹ *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – № 465. – S. 115.*

¹⁷⁰ *Litterae episcoporum. – Vol. 5. – P. 117–118 (док. № 29).*

¹⁷¹ *Ibid. – P. 130–131 (док. № 38).*

¹⁷² Дату виготовлення рукопису встановлено на основі марґінальних записів: НМЛ. – Ркк-88. – Арк. 2 зв., 33 зв.

¹⁷³ НМЛ. – Ркк-88. – Арк. 1–116. У науковий обіг пам’ятку впровадив: *Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі... – С. 64.*

¹⁷⁴ “×εί ύ >έw ίίāīāāōū āēāāīnēīāēōē ēēēdēēā ēēē īdē-yōī ēēā ā ī ādāī ī īīnōdēāāī ūē āēāīā” (арк. 3–5 зв.), “×εί ύ dīōēīīīēīāāī ū ēēē āēāāīnēīāāī ū øēīēī āāī ādāōādā” (арк. 6–7), “dīōēīīīēīāāī jā ēēē āēāāīnēīāāī jā āēçīdōēnōē ēēē çāēēēī ādāēy” (арк. 7 зв.–9 зв.), “Ōnōāā īā īīnōāāēāī jā ōādēīāī āāī nāhūāī īnōā” (арк. 10–11), “Ōnōāā ū īā īīnōāāēāī jā ōādēīāī āāī +ādōā ē ī hāōā” (арк. 11 зв.–13), “Ōnōāā ū āūāāāī jē īā īīnōāāēāī jā īīāājāēīī ū” (арк. 13 зв.–17), “ī īēēōā ū ī dāā Āīāānōāāī īīp ēēōōdājāp nāyōēōāēāī īīāīāāpūjā +ānōū” (арк. 18–26 зв.), “ī īēēōāā pāē nāyōēōāēū ī āād +ānōū nāāh ī dāā ī dānōīēīī ū” (арк. 27–33), “Āīāānōāāī ī āy ēvōīōdājū āū nāyōūō ^ōā īāōāāī ²wāī īā ādōjāī ēlēīī ā ēīī nōāī ōjī ā ādāāā çēādīōnōāāī” (арк. 34–38 зв.), “Ōnōāā ū āūāāāī īā īīnōāāēāī jā ājāēīī ā” (арк. 39–62 зв.), “Ōnōāā ū āūāāāī jē īīnōāāēāī j# īā ī dāçāvōādū” (арк. 63–92 зв.), “ēnī īāāāāī jā ī dāāīnēāāī ū# āhōū nāyōāāī Āī ādīnā āī ēlēīī ā ī āā#wē#ī” (арк. 93–94), “Āūnēhāīāāī jā wāyūāīj; > nāyōāāī āāēēēāāw ī vā” (арк. 95–97 зв.), “×εί ύ āūāāāī ūē īā wāyūāī jā āī ō³ī ³nāwū, īā īēōāā nāyūāī īāīhōāī āāōē Āīāānōāāī īīōp ēvōīōdājāp” (арк. 98–101 зв.), “×εί ύ dāçādhōāīj; > ēē>ōāāī ī āāw” (арк. 102–106), “ī īēēōā ū ī dī ūāēī ūē īā ān#ēīōp ēē#ōāō ē ^ēīō-āī jā” (арк. 106 зв.–108 зв.), “ēçāādāēāī jā ç nāyūāī nōāā çāēīīīī dānōūī ī āāw ē īāī ēīōūāāāī ³ādā#” (арк. 109–110), “ī īēēōāā p āē nāyōēōāēū +ōādū, āāāā īā nā³ē ī dānōīēū ī ādāī ā āōī āēō āū ādāū” (арк. 110 зв.–111 зв.), “×εί ύ īnā#ūāī ³p īīōēdā ē āēnēīnā” (арк. 112–113), “×εί ύ āēāāīnēīāāī ³p ēēwōā ēēē nīnūāā āū nīōāī āī jā Nāyōhēōj;# Āvōādēnōjē”

Студії

(арк. 113–113 зв.), “І їєєòàà àæà wńí áú áéàáíñéíàèòè í îâUp äñéíńí Up sâhçäU” (арк. 113 зв.–114), “І їєєòàà àæà áéàáíñéíàèòè í îâUp êú Áíæâñòááí í Ûì ú Òàéí àì ú ëíæèòU” (арк. 114–115).

¹⁷⁵ Форта зі Службника Варлаама (Шептицького) стала матрицею для оздоблення інших рукописних кодексів, що побутували на території Львівської єпархії в першій половині XVIII ст. Зокрема, її практично ідентична копія прикрашає титульний аркуш “Пом’яника” Краснопуценьського монастиря. (Репродукована у: *Gębarowicz M. Szkice z historii sztuki XVII wieku.* – Toruń 1966. – S. 284).

¹⁷⁶ НМЛ. – Ркк-88. – Арк. 2 зв.

¹⁷⁷ Див.: Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв. Каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В. И. Ленина. – Москва, 1976. – Вып. 1: 1574 г. – I половина XVII в. – С. 412 (№ 788).

¹⁷⁸ *Жеплинська О.* Українське мистецтво кінця XVII – початку XX ст. // Національний музей у Львові. 100 років: Альбом / Ред. *О. Біла, А. Забитівська.* – К., 2005. – С. 146; *Сидор О.* Портретна галерея духовенства УГКЦ у колекції Національного музею у Львові // *Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3–8 травня 1995 року).* – Львів, 1996. – С. 207.

¹⁷⁹ *Шпитковський І.* Рід і герб Шептицьких // *Богословія.* – 1935. – Т. 13. – Кн. 1-4. – С. 160.

¹⁸⁰ НМЛ. Відділ графіки. – Гд-30, Гд-201. Антимінс репродукований у: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія... – С. 614. Раніше у львівських музейних збірках зберігалися щонайменше п’ять антимінсів владики Варлаама: *Шпитковський І.* Рід і герб Шептицьких... – С. 155.

¹⁸¹ *Шпитковський І.* Рід і герб Шептицьких... – С. 158.

* * *

Ігор Скочиляс (Львів): Унівський архимандрит і львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643–1715)

У статті вперше зроблено спробу реконструкції біографії одного з типових представників регіональних шляхетських еліт ранньомодерної України-Русі – унівського архимандрита і львівського єпископа Варлаама Шептицького (1643–1715). Належачи до давнього боярського роду з Перемишльської землі, владики Варлаам був тісно пов’язаний із дрібною і середньозаможною шляхтою східного й латинського обряду Подільського і Руського воєводств. Саме це соціальне середовище послідовно підтримувало Шептицького в його пастирському служінні, суспільно-політичній діяльності та культурно-освітніх ініціативах, а також допомагало налагодити клієнтельні зв’язки з впливовою магнатерією, королівським двором і вищим католицьким духовенством.

Ключові слова: Варлаам Шептицький, шляхта, львівський єпископ.

* * *

Ihor Skochylyas (Lviv): The Univ Archimandrite and Lviv Bishop Varlaam Sheptytskyi (1643–1715)

The article is an attempt at the reconstruction of the biography of one of the typical representatives of the regional nobility of early modern Ukraine-Rus’ – the Univ Archimandrite and the Lviv Bishop Varlaam Sheptytskyi (1643–1715). Through his belonging to the old boyar family of the Peremysl land, the Bishop Varlaam was closely connected with the lesser and middle-sort noblemen of Eastern and Latin rite from the Podillia and Rus’ palatinates. It was exactly this social group which consistently supported the religious, political and cultural initiatives of Sheptytskyi. Those noblemen also helped him to establish the cliental ties with the influential magnates, royal courts and the higher Roman Catholic clergy.

Key words: Varlaam Sheptytskyi, nobility, Lviv Bishop.